

Kafkas Dernekleri Federasyonu

**YOK OLMA TEHLİKESİ
ALTINDAKİ DİLLER
ve
ADIGE-ABHAZ
DİLLERİNİN KONUMU**

Ankara, 2006

YOK OLMA TEHLİKESİ ALTINDAKİ DİLLER ve ADIGE-ABHAZ DİLLERİNİN KONUMU

©Kafkas Dernekleri Federasyonu

Kapak ve Mizanpaj:
Behice Yeşilbağ

Baskı:
Yorum Matbaası

Kafkas Dernekleri Federasyonu (KAF FED)
Şenyuva Mahallesi, Kafkas Sokak, No: 60 Beştepe-ANKARA
Tel.: (0312) 222 85 89 – 223 51 59 Faks: (0312) 212 52 40
www.kafkasfederasyonu.org
kafkas@kafkasfederasyonu.org

*Bu kitapta, 1 Temmuz 2006 tarihinde Ankara'da,
Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun organizasyonuyla gerçekleştirilen
"Yok Olma Tehlikesi Altındaki Diller ve Adıge-Abhaz Dillerinin Konumu" konulu ulus-
lararası konferansta sunulan bildirilerin
tam metni yayınlanmıştır.*

*Söz konusu konferans, "Adıge –Abhaz Dillerinin Öğretimi İçin Altyapı Oluşturulması"
isimli Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen proje kapsamında
gerçekleştirilmiştir.*

Bu kitap, NART DERGİSİ'nin 50. sayısı ile birlikte,
okurlarına armağan olarak verilmiştir.

KAFKAS DERNEKLERİ FEDERASYONU

1 TEMMUZ 2006 – ANKARA

PROGRAM

Yok olma Tehlikesi Altındaki Diller ve Adıge-Abhaz Dillerinin Konumu Konferansı

09:30 – 10:00 **Kayıtlar**

10:00 – 10:30 **Açılış konuşmaları**

Cihan Candemir /Kafkas Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı

Petar Kovachev / Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu

1. Oturum

Oturum Başkanı: Şamil Jane

10:30 – 11:10 **Kültürel çeşitlilik: Fırsat mı, tehdit mi?**

Prof. Dr. Baskın Oran / Ankara Üniversitesi

11:10 – 11:50 **Anadilin önemi nedir? Yaşatılmasında devletlerin sorumluluğu nelerdir?**

Ahmet Sırrı Özbek / İstanbul Milletvekili

11:50 – 12:15 **Soru ve cevaplar**

12:15 – 13:15 **Öğle yemeği**

2. Oturum

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Erden Ünlü

13:15 – 13:55 **Dünyada yok olma tehlikesi altındaki diller, bu dilleri korumaya yönelik politikalar, Adıge-Abhaz dillerinin durumu.**

Dr. Viacheslav Chirikba / Leiden Üniversitesi

13:55 – 14:35 **Bir dilin kayıtlarda yaşaması, Ubıhçanın yaşam öyküsü.**

Prof. Dr. Sumru Özsoy / Boğaziçi Üniversitesi

14:35 – 15:00 **Soru ve Cevaplar**

15:00-15:30 **Çay/ Kahve arası**

3. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ayla Sevim

15:30 – 16:10 **Avrupa Bağlamında Kafkas Dillerinin Zenginliği**

Doç.Dr. Karina Vamling / Malmoe Üniversitesi

16:10 – 16:40 **Yok olma tehlikesi altındaki diller ve STK'ların rolü**

STK temsilcilerinin konuşmaları

16:40 – 17:00 **Soru ve cevaplar**

Yer: Dedeman Hotel

Büklüm Sok. No:1 Akay, Ankara

Açılış Konuşması...

CİHAN CANDEMİR
Kafkas Dernekleri Federasyonu
Genel Başkanı

Sayın konuklar;

Yaz tatiline girdiğimiz bugün, kültürüne gönül vermiş bu kadar insanımızı bir arada görmek beni çok mutlu etti. Bu sıcak yaz gününü bizimle paylaşmayı seçtiğiniz için hepinize teşekkür ediyor ve Kafkas Dernekleri Federasyonu adına hoş geldiniz diyorum.

Bu konferans federasyonumuzun yürütmekte olduğu dil projesinin başlangıcıdır. Geçen yıl Avrupa Birliği'ne sunduğumuz dil projesi, 106 projenin içinden seçilen 6 projeden bir tanesidir. Kaybolmakta olan dillerle ilgili yapmakta olduğumuz bu konferansın akabinde, önümüzdeki hafta, Adıge ve Abhaz dillerinde derneklerimizde dil öğretecek eğitimcilerin eğitildiği bir program başlatıyoruz. Kafkasya'dan gelecek hocalarımız, derneklerimizde materyalleri ile birlikte ders verebilecek Adıge dilinde ve diğer lehçelerinde 25 kişi, Abhaz dilinde ve lehçelerinde 15 kişi olan öğretmenlerimize dil öğretecek.

Proje, hızla yok olan Adıge ve Abhaz dillerinin yaşatılması için çok önemli gördüğümüz bir projedir. Biz bu proje ile her şeyin çözümleneceği ve dilimizin yok olmasının önleneyeceği iddiasında değiliz. Ancak, bu dillerin yok olmaması için atmakta olduğumuz bu ilk adımın sembolik öneminin de farkındayız.

Biliyorsunuz, Türkiye'de "Bir işe başlamak, bitirmenin yarısıdır" diye bir söz var. Adıgecede de "Başlamayan işte yılan yatar" denir. Biz bütün bu zorluklara rağmen bir ilki başlatmış olduk. Türkiye'de birçok insanın bu tür projelere kuşku ile baktığını biliyoruz. Bazıları, ulus devlet düzeyini bölünmeye götürecek tehlikeli çalışmalar olarak da görüyor. Ama şunu hatırlatmak istiyoruz ki, esas bölünme

nedeni toplumsal hoşgörüsüzlük, demokratik uygulamalardaki eksiklikler ve baskıların var olmasıdır. Birbiriyle barışık, ekonomik çıkarların ortak olduğu toplumların bölündüğü tarihte görülmemiştir.

Ben kısaca, Adige ve Abhaz dillerinin, yok olmakta olan diller arasındaki öneminden bahsetmek istiyorum. Değerli konuşmacılarımıza daha fazla zaman vermek için sadece dillerimizin tarihi, kültürel ve sosyal yaşam açısından önemini çok kısa vurgulamakla yetineceğim. Adige ve Abhazlar Kafkasya'dan, nüfuslarının yüzde doksani oranında sürülmüş bir diaspora toplumu haline gelmişlerdir. Dolayısıyla, Kafkas dilleri arasında en hızla yok olan diller Adige ve Abhaz dilleridir. Adige ve Abhaz dilleri, Aleksander Başmakov ve benzer bilim adamlarının tespitleriyle, tarihin karanlıkta kalmış pek çok tarafını aydınlığa çıkartacak anahtar Kafkas dillerinin en yaygın olanlarıdır. Bugün eski Anadolu medeniyetlerinden miras kalmış yazıtların, doğru okunduğunda, hiçbir eğitim almamış, ancak bu dilleri bilen insanlarımız tarafından anlaşılabilirdiğini görüyoruz. Anadolu'nun kültür mirasının korunması, bu dillerin yaşaması ve yaşatılması ile mümkündür.

Dilin diğer bir önemli yanı da, toplumdaki kültür karakter ve sosyal ilişkileri belirlemesidir. Binlerce yılda oluşan dil ile beraber sosyal yaşamı düzenleyen töreler, bunları yaşatan masallar, destanlar, atasözleri dille birlikte oluşuyor. Bir dilin yok oluşu, bu binlerce yıllık kazanımların yok olması anlamına geliyor. Toplumsal yozlaşma dediğimiz olgu da, dilin ölümüyle beraber ortaya çıkıyor. Bugün 20. yüzyılın en önemli sorunlarından birisi de insanlık değerlerinin yok olmasıdır. Her alanda kalitenin ön plana çıktığı modern ve global dünyamızda, göz ardı edilen unsur haline gelmiştir insan kalitesi. Ancak yakın gelecekte ben, insan kalitesinin toplumların dünya projesi haline gelmesi gerektiğine inanıyorum. Bir toplum düşününüz ki, insan onurunu yüksek tutan, büyüğe saygının, küçüğe sevginin ön planda olduğu, kadının eşit ve pozitif konumda olduğu ve herhangi bir şekilde tacize uğramadığı, boşanmaların en az olduğu, hırsızlık, uyuşturucu kullanımı gibi toplumsal hastalıkların hemen hemen hiç olmadığı, buna karşılık toplumsal dayanışma, temizlik gibi pozitif kavramların en üst düzeyde olduğu bir toplum. İşte Kafkas toplumunun xabzesi, yani yaşam felsefesi toplumumuzda bugüne kadar tüm bu artı değerleri ile direnç sağladı. Bunu sağlarken de ana dillerimizle xabzemizle beraber bugünlere taşındık. Bugün korumak için çalıştığımız Adige-Abhaz dillerinin ölümü ile hepimiz, kaliteli insan yetiştiren tüm den norm standartlarımızı, yani xabzemizi de yitirmiş olacağız. Böyle bir kayba akıllı başında hiçbir Türk vatandaşının veya dünya vatandaşının müsaade etmeyeceğini düşünüyorum. Bugün başlattığımız çalışmaların sonucunun, ancak toplumsal duyarlılıkla, katılımcı yaklaşımla, hatta devlet destekleriyle mümkün olabileceğini vurgulamak istiyorum. Çünkü toplumsal katılım olmadan, ailede çocuklara eğitim imkanı verilmeden bunun, televizyon imkanlarıyla, bazı yayın imkanlarıyla desteklenmeden yaşaması mümkün olmayacaktır. Sadece dil kursları, dilin yaşatılması için yeterli olmayacaktır.

Ben sözlerime son verirken, kültür zenginliklerini paylaşp, birlikte yaşattığımız sevgi ve kardeşlik dolu, barışın egemen olduğu bir Türkiye'yi, Kafkasya'yı ve dünyayı diliyorum. Katıldığınız için de hepinize saygı, sevgi ve teşekkürlerimi bir kez daha iletiyorum

Açılış Konuşması...

PETAR DİMİTROV KOVACHEV
Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu
Demokrasi ve İnsan Hakları Birimi Yöneticisi,

Teşekkürler sayın toplantı yöneticisi, sevgili Candemir bey,
saygıdeğer misafirler, bayanlar ve baylar;

Bu konferansta sunum yapıyor olmak bana büyük mutluluk veriyor, zira ben de çoğunuz gibi dilbilimi eğitimi aldım. Türkiye pek çok farklı ve zengin kültüre ev sahipliği yapmaktadır. Bir asırdan daha uzun bir süredir de Kafkas kültürü bunlar arasında özel bir yer teşkil etmektedir. Çok üzücüdür ki, Kafkas dillerinin kökeni olarak bilinen Ubıh dilini konuşan son kişinin, 1992'de ölümü ile tehlike altında olan bir dil daha yeryüzünden silinmiştir.

Dil, kültürün en ayırt edici özelliklerinden biri olarak kabul edilir ki, bu da dil ile kültürel haklar arasındaki bağın ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir. Dil, sadece ne anlatmak istediğimiz ile alakalı değildir. Aynı zamanda kim olduğumuz ile de alakalıdır. Küreselleşmenin yükselen hızı bazı dilleri tehlikeye atmış, bunun sonucunda dünyanın kültürel mirasını ve bunun gereği olarak kendi dilimizi ve kültürel kimliklerimizi korumamız gerektiğini fark etmemize sebep olmuştur.

Ancak, bugün burada konuşuyor olmamın sebebi bu değil. Bugün burada olmamın sebebi bu konferansın, Kafkas Dernekleri Federasyonu tarafından hazırlanan ve Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi altında, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından finanse edilen bir projenin, "Türkiye'de Adıge ve Abhaz dillerinin eğitimi için altyapı oluşturulması" projesinin bir parçası olarak organize edilmiş olmasıdır.

*Bildirdiğiniz üzere, Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi (DİHAG), 1994 yılında Avrupa Birliği'nin demokrasi ve insan hakları konularındaki hedeflerini desteklemek, genişletmek amacıyla kuruldu. Dünya çapında insan hakları, demokrasi ve çatışma önleme çalışmaları için, yaklaşık 100 milyon Avro'luk bir yıllık bütçeye sahiptir.

Türkiye, 2002 yılından itibaren, hem Brüksel tarafından yönetilen makro projeler, hem de Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından yönetilen mikro projeler için, yıllık 2 milyon Avro gibi bir bütçeyle odak ülke haline gelmiştir. DİHAG tarafından, yıllık yaklaşık 500,000 Avro bu mikro projeler için Türkiye'ye ayrılmaktadır. Buradaki amaç, sivil toplum kuruluşlarının hareketlerine destek olarak demokratik yapının güçlenmesine katkıda bulunmaktır.

Bugüne kadar ifade özgürlüğünden, bireylerin adalet sistemine erişimine, işkence ve kötü muameleyle mücadeleye, kültürel çeşitliliği korumaya kadar pek çok farklı konuda, 50 kadar küçük projeye destek verilmiştir.

Avrupa Komisyonu (AK), Türkiye'deki sivil toplumun gelişimi için ciddi yükümlülük almış durumdadır. Sivil toplumun güçlendirilmesi, böylece STK'ların taraf tutmak, bilinç arttırmak ve sorunları çözmek için olaylara müdahale yeteneklerinin ve kapasitelerinin artırılması, bu sürecin sağlanması için vazgeçilmezdir. Sivil toplum kuruluşları, demokratik reformların başlatıcıları olabilirler. Ancak onlar olmadan reformların tam anlamıyla hayata geçirilmesi de mümkün değildir.

Bundan dolayı AK, Kopenhag siyasi kriterlerinin uygulanması ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne kabulünde STK'ların rolüne büyük önem vermektedir. DİHAG bu hedefe ulaşmada bugüne kadar ana araçlardan biri olmuştur.

Türkiye, 1999 Helsinki Avrupa Konseyi'nde üyelik perspektifine girdiğinden beri, demokrasinin teminatı olan kurumların devamlılığı, yasaların çerçevesi, insan hakları ve azınlıkların korunmasını da içeren Kopenhag siyasi kriterlerine uyumda, dikkate değer bir aşama kaydetmiştir.

Bugün konuşulan konular açısından özellikle önemli olan kısım, kültürel hakların korunması ve geliştirilmesi konusundaki kazanımlardır. Türkiye Cumhuriyeti 2003 yılında, bazı kısıtlamalarla da olsa özel eğitim kurumlarında Türkçeden başka dillerin öğretilmesine ve Türk vatandaşlarının günlük hayatta kullandığı Türkçeden başka dil ve lehçelerde yayına izin vermiştir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, bunların yasalaşmasından iki yıl sonra, yapılması gereken daha çok iş bulunmaktadır. Örneğin; kültürün korunmasında en önemli unsur olan çocuklara yönelik yayınlarda, çok katı sınırlamalar bulunmaktadır.

Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesi konusuna gelirsek, Avrupa Konseyi Irkçılık ve Ayrımcılık Karşısı Avrupa Komisyonu, 2005 yılı Türkiye raporunda, Türk yetkilileri devlet okullarında anadil olarak Türkçe dışında dilleri öğretme konusundaki anayasal engeli kaldırma konusunda yüreklendirmeye çalışmıştır. Rapor

aynı zamanda, anadili Türkçe olmayan çocuklar için yeterli hazırlığın sağlanmasının da önemine dikkat çekmektedir.

Bütün bu gelişmelere bakıldığında ve STK'lar ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin işbirliğinin önemi düşünüldüğünde, Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun projesi çok yerinde ve zamanında olmuştur. Adıge ve Abhaz dillerinin özel dil kurslarında öğretilmesi için gerekli altyapıyı hazırlama amacıyla olan bu proje, ileride yapılacaklar için de takip edilecek bir örnek teşkil edecektir.

Bu çalışmaya tüm başarı dileklerimi sunuyorum. Umuyorum ki, gerekli olan geniş desteği bulacak ve şu andaki çerçevesinin de ötesine geçecektir. İnaniyorum ki, izleyen görüşmeler bunun nasıl olabileceğini gösterecektir. Sizlere verimli bir görüşme diliyor ve bu organizasyonda emeği geçen Kafkas Dernekleri Federasyonu'na teşekkürlerimi sunuyorum. Projelerinin hem Kafkas toplumuna, hem de Türkiye'ye sağlayacağı kazançları görmek için heyecanla bekliyorum ❀❀❀

Kültürel Çeşitlilik Bir Fırsat mı, Tehdit mi?

Prof. Dr. BASKIN ORAN
Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Konuşmamı üç bölümde yapacağım. Birincisi dünyada kültürel çeşitlilik ve devlet düzeni arasındaki ilişkiler. İkincisi onun içine oturacak Türkiye'nin durumu, üçüncüsü ise onun da içine oturacak Çerkesler'in durumu.

Alt kimlik üst kimlik kavramları, 2004 yılından bu yana hayatımıza giren son derece basit kavramlardır. Biz bunları her gün yaşıyoruz, fakat ismini koymadığımız için anlamakta bocalıyoruz, ya da daha kötüsü kavga ediyoruz. Alt kimlik, çok basit olarak bir insanın içinde doğduğu etnik ve/veya dinsel grubun kimliği-dur. Kişi tabî ki kimliğini değiştirebilir. Akıl bali olduktan sonra. Üst kimlik, o milleti ve devleti bir arada tutabilmek için devletin vatandaşa empoze ettiği kimliğıdır. Alt ve üst kimlik arasında çok ciddi ve yakın ilişkiler vardır.

Üç tane olasılık akla geliyor:

Bireyin alt kimliğı ile devletin bireye vermek istediğı üst kimlik arasındaki ilişkiler açısından. Bunlardan ikisi daha çok teoriktir, üçüncüsü ise görülen, pratik bir olaydır. Birincide birey, devletin kendisine verdiğı üst kimliğı reddeder. Bu durumda ciddi travmalar yaşanabilir, bireyin mensup olduğı grup ayrılabilir ve yahut da yok edilebilir. Bu az rastlanan bir sonuçtur.

İkinci olasılıkta, birey kendi alt kimliğini unutur, devletin kendisine verdiğı üst kimliğı sorgulamadan kabul eder. Bunun adı teoride 'gönüllü asimilasyon'dur. Fakat, bu da artık zamanımızda az görülen bir olaydır.

Üçüncü olasılık en fazla görülen olasılıktır. Burada birey devletin verdiğı üst kimliğı kabul eder devletle çatışmaz ve devletin de kendi alt kimliğini tanımasını, saygı duymasını ve gereklerini yapmasını bekler. Bu durumda çatışma mı olacağı, yoksa barış mı olacağı devlete bağlıdır. Top devlettir. Eğer devlet kendi üst

kimliğinin kabul edildiğini görüp karşısındaki grup veya vatandaşın alt kimliğine saygı gösterirse barış olur. Eğer benim üst kimliğimi kabul edip ondan sonra hiçbir şey söylemeyeceksin derse çatışma olur. Yalnız burada şöyle bir not eklemek gerekir; devlet ileri sürdüğü üst kimliği öyle bir biçimde ileri sürmelidir ki birey ve grup tarafından kabul edilebilir bir kimlik olsun. Burada da olay şudur; bu üst kimlik ülkedeki etnik veya dinsel kimliklerden hiçbirisiyle özdeş olmayacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 72 millet vardı. Türk, Kürt, Gürcü, Çerkes, Ermeni, Rum, Süryani ne ararsanız var. Ve üst kimlik bunların adının hiç biri değildi. Neydi Osmanlı'dır. Dolayısıyla bir sorun çıkmıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş yapılırken bu 72 millet, gayri Müslimler sayıca çok azalmak şartıyla 1/3'ten 700'de bire azalmak şartıyla aynı kaldılar. Türk, Kürt, Ermeni, Çerkes vs. aynı kaldılar. Fakat üst kimlik Türk olarak belirlendiği için bu alt kimliklerin en güçlüsünün adıyla özdeşleşti. İşte bu, ikinci en güçlü alt kimlik olan Kürt alt kimliğiyle çatışma çıkardı. Sadece bununla kalmadı, artık ulus devlet dönüşüme uğramaya başlayınca Kürtlerden başka alt kimliklerde kendi alt kimliklerinin saygı görmediğini fark etmeye ve onu istemeye başladılar.

Bu iki kavramın imparatorluk ve ulus devletteki karşılıklı durumlarına bir göz atmak istiyorum. Kültürel çeşitlilik ve devlet düzeni imparatorluklarda çok büyük ölçüde vardır. Çok doğaldır ve şarttır. Neden kültürel çeşitlilik şarttır, en basitinden haberleşme ve ulaşım araçlarının gelişmemiş oluşundan kaynaklanıyor. İmparatorluklarda hiçbir şekilde insanların dinine, diline, giydiği, yediğine karışılmaz. İmparatorlukların da devamı zaten bu kültürel çeşitliliğe saygıdan geçer. İmparatorluklarda bir tek kural vardır; imparatora itaat. Ulus devlet bunun tam tersi bir model olarak ortaya çıkar. Ulus devletlerde kültürel çeşitlilik istenmez, çünkü ulus devletin tanımı buna engeldir. Ulus devlet, ulusunun tek bir etnik gruptan olduğunu iddia eden devletin adıdır. Ulus devlet, kendini tek bir etnik gruptan oluşuyor saydığı için, o etnik grup dışındaki etnik grupları tanımaz ve tanımadığı için de onları özelliklerini tanımaz. Bu nedenden dolayı ulus devletin içinde iki tane olay olabilir. Ya ulus devlet kendi etnik grubunun dışındakileri asimile eder ya da kavga çıkar. İmparatorluklar tarihin belirli dönemlerinde kaçınılmaz olarak ulus devletlere dönüşmüştür. Bu önce Batı'da başlayarak dünyanın diğer yerlerinde yaygınlaştı.

Bunun temel nedeni burjuvazi diye bir sınıfın ortaya çıkmasıdır. Ve o burjuvazi sadece kendisinin hakim olabileceği başka burjuvazilerin oraya mal satarak veya başka nedenlerle müdahale edemeyeceği ulusal ekonomik pazar kurmak istiyordu. Bu nedenle imparatorluklar ekonomik açıdan sürdürülebilir olmaktan çıktılar ve ulus devletlere dönüştüler. İşte bugün de öyle bir tarih dilimini idrak etmek durumundayız ki, balık suyun içinde olduğu zaman o suyu bilmez. Suyu dışardan bakanlar bilir. Biz bugün geriye baktığımız zaman imparatorlukların ulus devletlere dönüştüğünü görüyoruz ama şu anda yaşadığımız olan ulus devletlerin dönüşüme uğramasını tam olarak göremiyoruz. Bugün ulus devlet de dönüşüyor. Söylediğimiz sebeplerden ya da tam tersi sebeplerden de dönüşüyor. Bugün burjuvaziler milli değil uluslararasıdır. Paranın ne dini var, ne mezhebi ne milliyeti var. Dolayısıyla artık burjuvazinin kurduğu o milli Pazar yerini bir dünya pazarına bırakıyor. Sosyo ekonomik değişiklikler kültürel değişikliklere yansıdığı için artık ulus devletin tek bir etnik grubun kültürel kimliğini empoze etme olayı

da yavaş yavaş sona eriyor. Biz şimdi bunu yaşıyoruz. Dünyadaki bu ortama Türkiye'yi de oturtmak lazım. Türkiye'de biz bu güne kadar iki tane yukardan devrim yaşadık, biri 1930'larda diğeri de 2000'li yıllarda. Biz 1930'lu yıllardaki yukardan devrimi biliyoruz, fakat şu andaki devrimi yaşadığımızı henüz idrak edememiş olanlarımız olabilir.

Yukardan devrim nedir onu açıklayayım; aşağıdan devrim bir ekonomik, sosyo-ekonomik devrimdir. Yukardan devrim, sınıfların gelişmediği toplumlarda, devleti ele geçiren aydınların kanunları değiştirerek düzeni değiştirme ve reforme etme çabasıdır. Türkiye bunu 1920'li yıllarda gerçekleştirdi ve biz bu birinci modernleştirme dalgasına Kemalizm diyoruz. Kemalizm, 20'li yıllarda Türkiye'yi çağdaşlaştırmak açısından için çok önemli şeyler yaptı. Bir kere yarı feodal olan bir imparatorluğu çok daha gelişmiş bir devlet, toplum biçimi olan ulus devlete dönüştürdü. Sultan'ın 'tebaası'nı çok daha gelişmiş bir kavram olan 'vatandaş'a çevirdi. Osmanlı üst kimliğini Türk üst kimliğine dönüştürdü. Fakat bizim şu anda içinde yaşamakta olduğumuz dönüşüm, ikinci bir yukardan modernleştirme dalgası yaratmış bulunmaktadır. Onun adı da 'AB uyum paketleri' oluyor. Ekim 2001'de başlayan hızlı modernleştirmenin yarattığı tepkinin de dahil olduğu bir takım tepkiler nedeniyle, Ekim 2004'te sona erdiği anlaşılan bu ikinci modernleştirme dalgası feodal imparatorluktan ulus devlete dönüştürülmüş olan Türkiye'yi bir ulus devletten demokratik devlete dönüştürmeye çalışıyor. Bütün alt kimliklerin tanındığı, ikinci aşamada saygı gördüğü, üçüncü aşamada da bu saygının gereklerinin devlet tarafından yapıldığı bir demokratik devlete dönüştürülmeye çalışılıyor.

Kemalist devrim "teba"yı "vatandaş"a dönüştürmüştür, fakat o vatandaşın o günkü ortamda alt kimliğini tanımadığı için o bir mecburi vatandaştı. Yeni devrim, o mecburi vatandaşın alt kimliğini tanıyarak gönüllü vatandaşa dönüştürüyor. Osmanlı'dan Türk'e geçmişti, bunun sonucu olarak ikinci devrim Türkiye'ye geçmeye çalışıyor. Çünkü, devletler ve milletler, iki yöntemle kurulurlar. Kan yöntemi ve toprak yöntemi. Kan yöntemi gerçekten tek bir etnik gruptan oluşan ve dünyada sayıları bir elin beş parmağını geçmeyen ülkelerde uygulanabilir. Mesela Portekiz, İzlanda... Toprak yöntemine Fransız veya Teritoriyal yöntem denir. Bu yöntemde belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar önemlidir. O insanların etnik veya dinsel mensubiyeti önemli değildir. Ve o etnik veya dinsel mensubiyetlerden hiçbir tanesi, o devletin ve o ulusun kuruluşunda ismini vermez. O devletin, milletin ismini kim verir; o toprak parçası verir. Mısır, İran, Amerika, Irak, Suriye, Ürdün buna örnek gösterilebilir. İkinci dalga Türk biçimindeki üst kimliği, Türk aynı zamanda dominant bir alt kimliği ifade ettiği için Türkiye'ye dönüştürmeye çalışıyor. Ve böylece Türkiye'de yaşayan Türkler başta olmak üzere, bütün alt kimlikleri kucaklamaya çalışıyorlar. Şu anda yaşadığımız budur. Yaratılmak istenen kültürel çeşitlilik fırsat mıdır, tehdit midir? Buna Sarkaç Teorisi'ne temas ederek değinmek çok kolay. Her ülkede bir sarkaç vardır. Bu sarkaç iki tarafa doğru sallanır. Taraflardan biri kültürel çeşitlilik, insan hakları, azınlık hakları odağıdır, öteki odakta milli güvenlik devleti odağıdır. Eğer bu sarkaç, milli güvenlik devleti odağına doğru sallanırsa, kültürel çeşitliliği ve insan haklarını unutabilirsiniz. Fakat bu sarkaç, insan hakları ve kültürel çeşitliliğe doğru sallandığı zaman, milli güvenlik devleti yok olmak bir yana kuvvetlenir.

Mecburi vatandaşlardan oluşan devlet, sağlam bir devlet değildir, milli güvenliği yoktur. Çünkü 72 milyon insanın başına 72 milyon süngülü asker dikemezsiniz. Ama onun kültürel çeşitliliğine ve kültürel alt kimliğine saygı göstererek, onu mecburi vatandaştan gönüllü vatandaşa dönüştürebilirseniz, askere ihtiyaç yoktur. Teorik çerçeve bu, teorik çerçevenin içine Çerkesler'i oturtalım. Dönüşümler kolay şeyler değildir. Sıkıntı, ızdırıp ve sancı doludur.

Unutmayınız ki, en mutlu olay olan doğum bile sancılıdır. Biz şu anda demokratik devleti doğuran bir Türkiye'den bahsediyoruz. Bu sancıların bir geneli var, bir de özeli var. Sancıların geneli; 'demokrasi gelirse bölünürüz' iddiası, ikinci olarak bazı etnik ve dinsel gruplarda kimi eğilimler var. Bazı gruplar teröre başvurur. Bunun hiçbir çıkar yol olmadığı kesin. Bazı gruplar bu dönüşüm içinde, "biz kesinlikle azınlık değiliz, tam tersine asli unsuruz" diyerek ortaya çıkıyor. Bazı gruplarda "biz çoğunluğuz" diye ortaya çıkıyorlar. Çerkesler'e baktığımızda, bunları görmüyoruz. Bu genel özellikleri de özel özellikleri de görmüyoruz. Çerkesler'i teorik olarak anlatmak gerekiyor. Bir ülkedeki insanlar ikiye ayrılır. Otokton olanlar ve olmayanlar. Otokton olanlar, o devletin ilk kurulduğunda bu topraklarda yaşayan insanlardır. Tabi devlet derken, 1923 değil, 1299'dan bahsediyoruz, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olduğu için. Dolayısıyla 1299'dan önce bu topraklarda yaşayanlar otoktondur, 1299'dan sonra bu topraklara gelenler otokton değildir, göçmendir. Kimliklerini korumakta kıskanç davrananlar otoktondur, kıskanç davranmayanlar, asimile olmaya hazır olanlar otokton değil, göçmendir. Otokton olanlar; Araplar, Kürtler, Ermeniler ve Rumlar. Göçmenler genellikle ikiye ayrılır; Balkanlardan gelenler ve Kafkaslardan gelenler. Balkanlardan gelenler kimliklerini korumaya fazla meraklı değiller fakat Kafkaslardan gelenler kimliklerini korumaya meraklılar.

Çerkesler bugüne kadar teröre hiçbir zaman başvurmadılar. Terör kavramına en yakın geldikleri nokta, Avrasya Feribotu'nun kaçırılması olayında bazı Çerkesler'in sempatik davranışydı. Fakat burada da Çerkesler'in resmi olan kuruluşları ve yayınları buna iştirak etmediler. Bu olayın devlet tarafından adeta teşvik edilir gibi karşılanmasından sonra devamı niteliğinde Swiss Otel baskınından sonra da, bu tabiri sizler kullanır mısınız bilemem Çerkeslerin sıdkı sıyrıldı uzaklaştılar. "Asli ve kurucu unsuruz" iddiasını Çerkesler hiçbir zaman ileri sürmediler. Çünkü işin başında şu gerçeği yakaladılar; dünyada her şey dikotomiktir. Yani her şey, düşman ikizler halinde yürür. Soğuğu bilmiyorsanız sıcağı size anlatamam, geceyi görmediyseniz gündüzü bilemezsiniz, iyi kavramını bilmiyorsanız kötü kavramını da bilmiyorsunuzdur. Her şey kendi zıttı ile vardır. Onun için insanlar ve devletler düşman yaratmaya büyük önem gösterirler. Özellikle iç düşman yaratmaya büyük özen gösterirler ki güçlenmeye imkanları olsun. Çerkesler bu gerçeği anladılar. "Asli ve kurucu unsurum" dediği anda bir grup, şunu demektedir; asli olmayan tali ve kurucu olmayan ikinci derecede unsurlar da vardır bu memlekette. Bazı gruplar, "biz azınlık değiliz, biz çoğunluğuz" dediler, sanki Azınlık Raporu'nda onlara 'azınlık' denmiş gibi. "Biz çoğunluğuz" demek, gönüllü asimilasyondur. Gönüllü asimilasyon genellikle göçmen unsurların, o ülkede daha iyi karşılanabilmek ve o ülkede daha rahat yaşayabilmek için seçtikleri yöntemdir. Çerkesler bunu yapmadılar, "biz çoğunluğuz" demediler. Oysa devletle bir çatışmaları olmamıştır, Müslümanlardı ki bu çok önemli bir

unsur. Kürtlerin büyük çoğunluğu Sünni Müslüman olmasaydı işimiz zordu. “Biz çoğunluğuz, çoğunluğun içinde erimek istiyoruz” dememelerinin sebebi; Balkan göçmenleri ile Kafkas göçmenleri arasındaki farktan doğuyor. Balkan göçmenlerinin aksine, Kafkas göçmenleri hiçbir zaman Osmanlı egemenliğinde yaşamadılar. Osmanlılarla temasları oldu, Çerkesler gerek 1768–74, gerekse 1887–91 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, Osmanlı ordularıyla işbirliği yaparak kendilerinin Rus etkisinden kurtarmak için çalıştılar. Ama burada Osmanlılar Çerkesler’den değil Çerkesler Osmanlılardan yararlandığı gibi bir yorum yapılırsa da yanlış olmaz. Dolayısıyla, Osmanlı’nın etkisi altında olan Balkan göçmenleri gibi Osmanlı’nın etkisi altında olmayan bir halktan bahsediyoruz Kafkas halklarından bahsedince. Balkan göçmenlerinin aksine ki onlar Osmanlı “sıcak bir suya konulan kumaşın çekmesi gibi” artık imparatorlukların ulus devlete dönüştüğü bir dönemde, yavaş yavaş geriye çekilmeye başladığı zaman arkasından mümkün olduğu kadar azınlıklarını da geriye çekmeye çalışan bir Osmanlı’dan bahsediyoruz. Bu nedenle Türkiye’ye geldiler. Osmanlı ile birlikte geldiler.

Fakat Kafkas halkları, bu şekilde gelmediler. Kafkas halkları Rusya ile mücadelede sonucu oradan atıldılar ve buraya geldiler. Gelirken de Balkanlar’dan gelenler bir felaket sonucu geldikleri için bir karmaşa içinde geldiler. Ve onlar büyük ölçüde aşiret yapısının tasfiye etmişlerdi. Bireyler olarak geldiler. Halbuki Kafkaslar aşiret ve hiyerarşi yapısını koruyarak geldiler. Bu birinci gelenlerin kültürel kimliklerini gönüllü olarak asimile etmelerine “Ben Türküm” demelerine yol açtı. Kafkas halklarının ise böyle bir yola gitmemelerine, kendi kimliklerine sahip çıkmalarına yol açtı. Son olarak Kafkas halkları Çerkesler özellikle Kurtuluş Savaşı’na çok ciddi katkılarda bulundular. İşte bütün bu nedenlerden ötürü, değişen dönüşen Türkiye içinde Kafkaslar belli bir noktaya kadar sessiz kaldılar, ama o acı bir sessizlikti. Kendi çocuklarına kendi dillerini öğretememenin getirdiği ezikliğin bir iç sesi idi, 2004 Ekiminden sonra Türkiye bazı kavramları öğrenmeye başlayınca Çerkesler’de de zaten yaşamak için titredikleri bu Rönesans’ı terör biçiminde değil de konferanslar biçiminde ortaya koyma olgusu ortaya çıktı ve bu konferans ta bundan ibarettir. Son olarak belki de Çerkesler’in de farkında olmadığı bir şey söylemek istiyorum. Şu anda Çerkesler alt kimliklerini ileri sürerek Türkiye’ye çok büyük bir iyilik yapıyorlar. Çünkü kimliğini, hiyerarşik yapısını bu ortamda korumayı başarmış bir kitle, kendi kimliğini ileri sürdüğü zaman büyük ikili çatışmayı sulandırıyor. Bunun farkında mısınız bilmiyorum ama Türk- Kürt çatışmasını sulandırıyorsunuz. Eğer sizler, Lazlar, Ermeniler alt kimliklerini ileri sürmemiş olsaydınız ortada iki tane büyük grup çatışmacı olarak kalacaktı. Ve bunlar kafa kafaya tokuşacaktı. Şimdi sizin ileri sürdüğünüz şey aynen mafsaldaki yağ gibi kıkırdak gibi, bu iki büyük milliyetçilik iddiasını kafa kafaya tokuşmayı önleyen bir kıkırdak oluşturuyor. Ermenilerin, Lazların ve Çerkesler’in alt kimliklerini ortaya koyması Türkiye’nin bu dönüşümde yumuşak bir iniş yapmasını sağlıyor. Bunun için Türkiye size büyük bir teşekkür borçludur, siz farkında değilsiniz.

Anadilin önemi nedir? Yaşatılmasında devletlerin sorumluluğu nelerdir?

AHMET SIRRI ÖZBEK
CHP İstanbul Milletvekili

Sayın Başkan, Değerli Konuklar,

Bu kadar önemli ve önemli olduğu kadar da hassas bir konuda, kendi alanlarında çok önemli bilim adamlarının katıldığı böyle bir konferansı düzenleyen, davetleriyle beni onurlandıran Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun değerli başkanı Sayın Cihan Candemir ve yönetim kurulu üyelerine teşekkür ediyorum.

Bu cesaretli girişimlerinden dolayı kendilerini kutluyorum.

Bu konferansa katılan değerli bilim adamlarını, değerli basın mensuplarını ve tüm katılımcıları saygıyla selamlıyorum.

Değerli dinleyenler;

Ben bu konferansta, "Anadilin önemi ve yaşatılmasında devletlerin sorumluluğu nedir?" konusu üzerinde duracağım.

Konuşmamda bu iki konuyu mümkün olduğu kadar bir arada ele alacağım.

Ayrıca konuşmamda "azınlık" terimini sık sık kullanacağım. Çünkü tüm uluslararası antlaşma ve sözleşmelerde bu terim ulusal, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel farklılıklar içeren topluluklar için kullanılmaktadır. Bizim devletimizin Lozan Antlaşması kapsamındaki azınlık kavramı, bugünkü kavram karşısında daha dar kalmaktadır. Lozan Antlaşması'ndaki "azınlık" kavramı sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rum, Ermeni ve Yahudileri kapsamaktadır. Bu ayrımının göz ardı edilmemesi, konuşmayı daha anlaşılır kılacaktır.

Değerli dinleyenler,

Anadili, "insanın çocukken anasından, evindekilerden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil" olarak tarif ediliyor Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe sözlükte.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı örnekleriyle Türkçe sözlükte de, "insanın çocukken anasından, evindekilerden ve bağlı olduğu milletinden öğrendiği dil" olarak tarif ediliyor anadili ve örnek olarak da Ali Fuat Başgil'in "Her şeyden evvel anadilini iyi konuşmayı ve iyi yazmayı öğren! İnsan için en faydalı olanı kendi anadilidir" özdeyişini yazıyor.

Axis ansiklopedik sözlükte anadili, bir kimsenin annesinden, ailesinden veya bağlı olduğu topluluktan duyarak öğrendiği, duygu, düşünce ve isteklerini en iyi biçimde anlatabildiği dil olarak tanımlanmış.

Meydan Larousse ise, insanın doğduğu evin memleketin ve soyca bağlı olduğu topluluğun dili olarak tanımlıyor anadili.

Bütün bu tanımlar insanların çocukluklarından itibaren öğrendikleri, kendi ailesinin yanında bağlı oldukları toplulukların da konuştuğu dilde öğrenmeleri, öğrendiklerini ifade etmeleri, daha kolay ve daha anlamlı bulunmaktadır.

En iyi eğitim ve öğretimin, anadilinde yapılan eğitim ve öğretim olduğu bilimsel bir gerçekliktir.

Değerli dinleyenler,

Dilin nabızı besbelli genç kuşakta atar. Diller evde ana, baba ya da bakımı üstlenen başkaları tarafından çocuklara doğal yollarla aktarılmaktan çıktıklarında tehlikededirler.

Öyleyse anahtar soru şudur:

Bugün konuşulmakta olan dillerin kaç tanesi küçük çocuklara öğretilemez veyahut öğretilmez olmuştur?

Değerli konuklar;

Dil çeşitliliği, kültür çeşitliliğinin göstergesidir.

Diller, bütün insanların birikmiş bilgeliğinden oluşan zengin bir kaynak yaratmaktadırlar.

Her dilin dünyaya açılan kendi penceresi vardır.

Her dil yaşayan bir müzedir, taşıyıcısı olduğu her kültür için anıttır.

Dillerin önemini belirten bu tür cümleleri daha şiirsel ifadelerle çoğaltabiliriz.

Öyleyse bütün dünya, toplumlar ve o toplumları oluşturan bireyler için bu denli önemli olan diller, neden ve nasıl yok oluyorlar? Diller neden ölüyorlar? Dil ölümü, kültürel ölümü de beraberinde getirdiğine göre, buna uygar dünya seyirci mi kalacaktır?

Değerli dinleyenler;

Dil, kendi kendini hayatta tutan bir varlık değildir.

Ancak, konuşulup aktarılabilecek bir topluluk varsa dil var olabilir.

İnsan topluluğuysa, ancak insanların içerisinde barınabilecekleri, yaşanır bir çevre ve geçimlerini sağlayabilecekleri araçları varsa, var olabilirler.

Toplulukların esenlikte olmadıkları, barınamadıkları ve geçinemedikleri yerlerde dilleri tehlikededir.

Devletlerin sorumluluğu, toplulukları esenlik içerisinde yaşatmak olmalıdır. Acaba bu oluyor mu?

Bu sorunun cevabı için geçmişe baktığımızda, maalesef dil ve kültürler için iyi şeyler söylemek mümkün değildir.

Amerika kıtasının, Avustralya'nın, Afrika'nın Kafkaslar'ın ve daha birçok yerleşim alanının yabancılar tarafından işgali, savaşlar, yeni salgın hastalıklar, katliamlar, doğanın, yağmur ormanlarının aşırı tahrip edilmesi ve uygulanan değişik

asimilasyon politikaları ile siyasi nedenlerle, binlerce yerli dilinin ve kültürünün yok olmasına neden olmuştur.

Öyleyse devletler, bu dillerin yok olmaması için gerekli tedbirleri almalıdır.

Değerli konuklar;

Bugün dünyamızda 200 civarında egemen devlet olmasına karşın yaklaşık 6000 civarında dil konuşulmaktadır.

Demek ki çok dillilik ve çok kültürlülük bütün devletler için söz konusudur.

Ancak bu 6000 dilin 100 ila 150 adedi dünya nüfusunun yaklaşık % 90'ı tarafından konuşulmaktadır.

Geriye kalan 5850 civarındaki dil ise, dünya nüfusunun % 10'u tarafından konuşulmaktadır.

Kaldı ki, bu dillerden % 85'inin konuşucu sayısı 100.000 kişinin altındadır.

% 50'sinin konuşucu sayısı ise 5-6 bin kişiden daha azdır.

Dünya dillerinin büyük çoğunluğunu konuşan bu yüzde 10 ise, dünyanın dört bir yanına saçılmış küçük, korumasız, çoğu kez yoksul toplumlardan oluşmaktadır.

İşte asıl tehlike buradadır.

Dillerin büyük bölümü ekolojik, ekonomik ve siyasal nedenlerle yok olmaktadır.

Geçmişte konuşulan binlerce dil bugün yok olmuştur ve beraberinde yerel bilgi sistemlerini, yaşam biçimlerini ve kültürlerini de yok etmiştir.

Kalanları korumak ise bütün insanlığın ortak görevi olmalıdır.

Değerli konuklar;

Çok dillilik bütün ülkeler için söz konusu olduğuna göre, dilleri ayrılıkların ve bölünmelerin nedeni olarak görmek son derece yanlış bir anlayıştır.

Çok dillilik barışa, ilerlemeye ve gelişmeye engel değildir.

Çok dillilik yurtseverlikle çelişen bir şey değildir.

Kaldı ki dil ve kültür zenginliği, yani kültür çeşitliliği, dünyanın zihin sağlığı ve bilgi birikimi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Tek bir dünya kültürü kadar, insan yaratıcılığını donuklaştıracak, kültürel çeşit zenginliğini yoksullaştıracak hiçbir şey yoktur.

Kültürel bir örnekliğin barış ve demokrasi getirmesi beklenemez. Aksine totaliter bir sistem getirmesi ihtimali daha yüksektir.

Değerli arkadaşlar;

Çağdaş dünyamızın önümüzdeki yıllarda temel amaçları şu üç noktada odaklanmıştır.

1. İnsan nüfus artışı istikrara kavuşturulmalıdır.

2. Gelişmekte olan dünyadaki köylü yoksulların ve şehirlerdeki varoş yoksullarının yaşam standartları yükseltilmelidir.

3. Dünyanın biyolojik ve dilsel çeşitliliği korunmalıdır.

Bugünkü konumuz gereği bu üçüncü amaç, yani dilsel çeşitliliğin korunmasının modem dünyanın gündeminde olması, çok önemsenmesi gereken bir konudur.

Çağdaş demokrasiler, bu önemi geç de olsa kavramış ve gereken düzenlemeleri yapmaya başlamışlardır.

Mesela Norveç Sami Dil Yasası'nı, Amerika Birleşik Devletleri de Yerli Dil Yasası'nı 1992 yılında çıkarmışlardır.

Değerli konuklar;

Şimdi, anadilin yaşatılması ve dolayısıyla azınlıklarla ilgili çalışmalar yapan uluslararası kuruluşlar neler yapıyorlar kısaca bunlara değinelim isterseniz.

Ulus devletler kendi iç politikaları gereği olsun, demokrasi anlayışları yeterince gelişmediği için olsun, birçok neden ve gerekçenin arkasına sığınarak maa-lesef dil çeşitliliğine ve dolayısıyla kültür çeşitliliğinin temeli olan, ülkelerindeki etnik farklılıklara arkalarını dönmüşlerdir, görmezlikten gelmişlerdir, hatta yok saymışlardır.

Bu durum günümüzde de hala birçok ülkede devam etmekte, etnik farklılıklara ilişkin talepler iç hukukla ve bazen de zorla bastırılmaktadır.

Onun için BM teşkilatı AGİK, AB, AP ve AK gibi kuruluş ve organizasyonlar, bu konularla her geçen gün daha fazla yoğunlukta ilgilenmekte ve bütün üye ülkelere ri ilgilendiren kararlar, antlaşmalar ve şartlar hazırlamaktadırlar.

Şimdi kısaca bu çalışmalara ve sonuçlarına değinmek istiyorum.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ikinci maddesi ile *"Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmek-sizin bu bildirgede ileri sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir"* hükmü getiril-miştir.

1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1960 tarihli Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ve 1965'te kabul edilen her türlü ırk ayrımcılığının önlenmesine ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, yukarı-da bahsi geçen anlayışı yansıtan tarzda kaleme alınmıştır. 1948 tarihli sözleşme; ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun fiziksel varlığını ortadan kaldırmaya yönelik eylemleri önlemeye ve cezalandırmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. 1965 tarihli sözleşme ile ırka, renge, soya veya emik kökene dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1948'de BM'nin azınlıkların duru-muna kayıtsız kalamayacağına ilişkin 217 C (111) sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı olarak 1947 yılında kurulan Ayrımcılı-ğın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu, azınlık sorunlarının araş-tırılması ve çözümü ile görevlendirilmiştir.

Alt Komisyon çalışmalarının ilk somut sonucu, 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasi Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesidir. *"Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkla-rın bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler"* kuralını getiren 27. madde, uluslararası insan hakları hukuku içinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa sahip azınlık haklarına ilişkin ilk düzen-lemedir.

23 Mart 1976'da yürürlüğe giren sözleşme, sözleşmenin uygulanmasını iz-lemekle görevli bir "İnsan Hakları Komisyonu" kurulmasını öngörmüştür.

BM Medeni ve Siyasi Hakları Sözleşmesi'ni Avrupa Birliği'ne üye tüm devlet-ler onaylamışlardır. Türkiye de sözleşmeyi onaylamıştır.

1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. maddesi, 27. maddede tanınan hakları, azınlık grubu mensubu olan çocuklar bakımından yinelemektedir. 30. maddede "Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz" şeklinde düzenlemeye gidilmiştir. Aynı sözleşmenin 17/d maddesinde de taraf devletler "kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahalیه mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler" hükmü getirilmiştir. Sözleşmenin 29/c maddesi uyarınca, taraf devletler, "çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi" yükümlülüğü altına girmişlerdir.

Türkiye bu sözleşmeyi imzalamakla birlikte, azınlıklara ilişkin izlediği politika paralelinde, bulunduğu şu bildirimle, "Türkiye Cumhuriyeti BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır" şeklinde çekince koymuştur.

Alt Komisyon, 1966 tarihli sözleşmenin 27.maddesinde ifade edilen hakların somutlaştırılmasına yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmış, bu süreç içinde "Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge", Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 47/135 sayılı kararıyla 18 Aralık 1992'de kabul edilmiştir. Bildirgenin en önemli yönü, hukuki bağlayıcılığa sahip olmasa da, sadece azınlık haklarını konu alan ilk uluslararası insan hakları belgesi olması ve azınlık haklarına ilişkin yeni standartları ortaya koymasıdır.

Bildirgeyle üye devletler, ülkelerinde yaşayan etnik, kültürel, dil ve dini azınlıkların varlığını korumaya davet edilmiş, azınlık grubuna mensup kişilerin hiçbir müdahale ve ayrımcılığa tabi tutulmaksızın kendi kültürlerini koruyabilecekleri, dini ibadetlerini yapabilecekleri ve özel ve toplumsal yaşamlarında dillerini kullanabilecekleri vurgulanmış, tanınan hakların bireysel olarak veya gruba mensup diğer bireylerle topluca kullanılabilmesi belirtilmiş, devletler azınlığa mensup kişilerin kendi kültür, dil, din, gelenek ve örf ve adetlerini geliştirmelerine elverişli bir ortam sağlamak üzere gereken önlemleri almakla yükümlü tutulmuş, azınlığa mensup kişilere kendi dillerini öğrenme ve bu dilde eğitim görme fırsatı sağlanması istenmiştir,

Bildirgede yer alan haklardan hiçbirinin BM'in amaçlarına aykırı olarak veya devletlerin eşitliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı aleyhine kullanılmayacağı belirtilerek, haklar ve yükümlülükler arasında bir denge kurulmuş, azınlık gruplarının ayrı bir devlet kurmaya, siyasi otonomi ve özerklik gibi taleplerle ortaya çıkmaları engellenmeye çalışılmıştır.

AGİK / AGİT

AGİK sürecinin başlangıcında imzalanan 1975 tarihli Helsinki Sonuç Belgesi, azınlıkların insan hakları ile korunması yönünde izlenen klasik çizgiyi devam ettirmiştir. Azınlıklardan söz eden VII. Bölüm 4. paragraf "ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan katılan devletler, bu azınlıklardan olan kişilere, yasalar önünde

eşitlik hakkına saygı gösterirler; bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerden etkin biçimde tümüyle yararlanma olanağını sağlarlar; böylece onların bu alandaki yasal haklarını korurlar" demektedir.

Azınlıklara yönelik klasik yaklaşım 1990 tarihli AGİK Kopenhag Belgesi ile farklı bir aşamaya gelmiştir. İzlenen çizgideki değişimin arka planında Doğu Bloku'nun çözülüşü sonrası "emik faktör"ün barış ve istikran tehdit edici etkisine çözüm bulma arayışları vardır.

AGİK sürecinde azınlıklara ilişkin en kapsamlı belge 1990 Kopenhag Belgesi'dir. Belgenin IV. Bölümü (30-40. maddeler) azınlıklarla ilgili düzenlemelere ayrılmıştır. Azınlıklarla ilgili eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerine yer verilmiş, ayrıca azınlıklara özel haklar sağlanmasına yönelik düzenlemelere gidilmiştir.

Kopenhag Belgesinde özetle, ulusal azınlıklara ilişkin sorunların ancak hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir siyasi çerçevede çözülebileceği belirtilmiş ve aşağıdaki hakların tanınması konusunda görüş birliğine varılmıştır.

a) Azınlıklara mensup kişiler özel ya da toplumsal yaşamlarında ana dillerini özgürce kullanabilirler.

b) Kendi eğitim, kültür ve dinsel kurumlarını, örgütlerini veya derneklerini kurma ve koruma haklarına sahiptirler.

c) Kendi dillerinde dini eğitim hakları, inançlarını yerine getirme haklarına sahiptirler.

d) Ortak emik veya ulusal köken, kültürel miras ya da dinsel inancı paylaştıkları diğer devletin vatandaşları ile irtibat kurabilirler.

e) Ana dillerinde bilgi alışverişi yapabilirler.

f) Devletler, resmi dilde eğitim yanında azınlık dilinde de eğitim yapılabilmesi ve kamu otoriteleri önünde kullanımı için uygun fırsatlar yaratmak üzere çaba göstereceklerdir.

g) Azınlıklara mensup kişilere tanınan temel hak ve özgürlükler, hiçbir şekilde devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğüne yönelik faaliyet ve eylemlere hak verir bir şekilde yorumlanamaz.

1990 tarihli Paris Şartı'nda katılımcı devletler; ulusal azınlıklara etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunacağını ve ulusal azınlıklara mensup kişilerin hiçbir ayırım yapılmaksızın kanun önünde tam bir eşitlik içinde kimliklerini özgürce ifade etme, koruma ve geliştirme haklarını kullanacaklarını teyit etmişlerdir.

AGİK Ulusal Azınlıklar Uzmanlar Komitesi'nin 1991 tarihli Cenevre toplantısında (Cenevre Raporu) Kopenhag Belgesi'ndeki azınlıklarla ilgili hükümler genişletilerek yeniden düzenlenmiş; 1991 tarihli Moskova İnsani Boyut Konferansı'nda, devletler AGİK belgeleri hükümlerini, özellikle Kopenhag Belgesi'nde azınlıklarla ilgili düzenlemeleri ve azınlıklara mensup kişi hakları ile Cenevre Raporu'nu onayladıklarını belirtmişlerdir. Konferans, devletlerin insan hakları ve ulusal azınlıklara mensup kişi hakları alanında üstlendikleri yükümlülükleri izlemek üzere karmaşık işleyen bir denetim mekanizması kurmuştur.

1991 tarihli Moskova İnsani Boyut Konferansı'nda, devletler AGİK belgeleri hükümlerini, özellikle "Kopenhag Belgesi"nde azınlıklarla ilgili düzenlemeleri ve azınlıklara mensup kişi hakları ile "Cenevre Raporu"nu onayladıklarını belirtmişlerdir. Konferans, devletlerin insan hakları ve ulusal azınlıklara mensup kişi hak-

lan alanında üstlendikleri yükümlülükleri izlemek üzere karmaşık işleyen bir denetim mekanizması kurmuştur.

1992 tarihli AGİK Helsinki 2. belgesinde, kurumsal yapı gözden geçirilerek azınlıkların korunmasına yönelik olarak özel bir "AGİK Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği" kurulması kararlaştırılmıştır. Yüksek komiser, ulusal azınlıklar konusunda çıkabilecek uyuşmazlıkları büyümeden, "erken ikaz" ve "erken eylem" önlemleriyle taraflardan bağımsız olarak çözmeye çalışacaktır.

1994 Budapeşte, 1996 Lizbon ve 1999 İstanbul Zirve Bildirilerinde AGİT belgelerinde yer alan azınlıklara mensup kişi hakları ile ilgili hükümlerin onaylandığı belirtilmiş, ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin yaptığı çalışmalar desteklenmiştir.

AVRUPA KONSEYİ

Avrupa Konseyi'nce hazırlanan 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, azınlıklarla ilgili olarak o dönemin anlayışını yansıtır düşüncelerle hazırlandığından azınlık hakları ile ilgili ayrı bir düzenleme öngörmemiş, sadece 14. maddede eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesi kabul edilmiştir.

Avrupa Konseyi Azınlıkların korunması ve bazı yeni hakların tanınması fikirlerinin ve eğilimlerinin artması üzerine şu önemli iki şartı ve sözleşmeyi hazırlayıp imzaya açmıştır.

1- Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı

5 Aralık 1992'de imzaya açılan Şart, eğitim, kamu idaresi, mahkemeler, medya, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta azınlık dillerinin kullanımının yaygınlaştırılması ve teşviki konularında çok geniş alanları kapsar nitelikte ve alternatif hükümler içerecek şekilde hazırlanmıştır. Şartın önsözünde, Avrupa'nın çeşitli ülkeleri ve bölgelerinde bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasının ve desteklenmesinin, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde demokrasi ve kültürel çeşitlilik ilkelerine dayanan bir Avrupa'nın kurulmasında önemli bir katkı teşkil edeceği vurgulanmıştır.

Amaç ve ilkeler başlığını taşıyan 7.madde; bölgesel veya azınlık dillerini kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul etmiş, özel ve toplumsal yaşamda, konuşma ve yazmada kullanımının kolaylaştırılması ve teşvikini amaçlamıştır. Eğitim, yargı, kamu yönetimi, medya ve ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta bölgesel veya azınlık dillerinin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik kapsamlı düzenlemeler getirilmiştir.

Eğitim başlığını taşıyan 8. madde; ülkenin resmi dilinin öğretilmesine zarar vermeden, anaokulundan başlayarak ilk, orta ve yüksek eğitim kurumlarında bölgesel veya azınlık dillerinde de eğitim yapılmasını ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

11.maddede Medya başlığı altında radyo ve televizyon yayını ile gazete basımı konularında düzenlemeler yapılmıştır. Devletler en az bir radyo ve bir televizyon istasyonu kurulmasını sağlamak ya da bu konuda kolaylık tanımak veya kurulu istasyonların azınlık dilinde yayın yapmasını sağlayacak düzenlemeyi yapmak seçeneklerinden birisi kullanacaklardır. Bölgesel veya azınlık dilinde gazete çıkarmakla ilgili aynı tür düzenleme yapılmıştır.

Kültürel faaliyetler açısından düzenlemeler Öngören 12.madde; kütüphaneler, kültür merkezleri, müzeler, arşivler, akademiler, tiyatrolar, sinemalar ve ben-

zeri yerlerde bölgesel ve azınlık dillerini kullanmayı teşvike yönelik hükümler yer almıştır.

Bu şart Türkiye tarafından henüz imzalanmamıştır.

2- Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme

Azınlıklara özel haklar tanınması yönünde yoğunlaşan çabaların temel nedeni, merkezi ve doğu Avrupa'da etnik faktörün barışı ve istikran bozucu etkisine çözüm bulma arayışıdır. Çabalar azınlık haklarının belirlenmesi ve uluslar arası düzeyde etkili koruma mekanizmalarının sağlanması böylece emik uyuşmazlıkların önlenmesi ve barışın kurulması amacına yönelik olmuştur.

Ulusal azınlıkların korunması ile ilgili olarak, Çerçeve Sözleşme Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 95-oturumunda 10 Kasım 1994'te kabul edilmiş ve Çerçeve Sözleşme 1 Şubat 1995 tarihinde imzaya açılmıştır.

Viyana Bildirgesi'nde kabul edildiği üzere Çerçeve Sözleşme'nin Konsey üyesi olmayan devletlerin de imzasına açık olması (md.27) ile Konseye üye olmayan AGİT'e üye devletlerin de sözleşmeye taraf olabilmeleri amaçlanmıştır.

Çerçeve Sözleşme'nin 7, 8 ve 9.maddeleri dini inanç ve ifade özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler getirmiş; kişilerin azınlık dilinde ifade hürriyeti hakkı koruma altına alınmıştır.

9. madde ulusal azınlığa mensup her kişinin, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları ile kayıtsız, azınlık dilinde görüş edinme, haber ve fikir alma ve verme hürriyetini belirtmiş, azınlık mensuplarının kitle iletişim araçlarını kurma ve kullanma hakkını düzenlemiştir. Bu maddede kitle iletişim araçlarının kurulması ve işletilmesi prosedüründe azınlık mensubu kişilere yönelik ayrımcı davranış ve engelleme yasaklanmıştır.

10. madde azınlık dilinin kullanımını düzenlemiş; ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi dilini, özel ve kamusal alanda, sözlü ve yazılı olarak serbestçe ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkına sahip olduğu vurgulanmış, tutuklanma durumunda azınlığa mensup kişinin tutuklanma nedenlerinin, hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesi anladığı dilde derhal kendisine bildirilecek ve gerekirse ücretsiz bir çevirmenin yardımı ile kendi dilinde kendisini savunma hakkı verilecektir denilerek, dilin kullanımı güvence altına alınmıştır.

11. madde ile azınlık dilinin diğer kullanım alanları düzenlenmiştir. Birinci fıkrada ulusal azınlığa mensup her kişinin, taraf devletlerin yasal düzenlerinin öngördüğü usuller uyarınca azınlık dilinde ad ve soyadı kullanma ve bunların resmi olarak tanınma hakkına sahip olduğu hükme bağlanmıştır. İkinci fıkrada ise tabela, yazı ve kamuya açık özel nitelikli diğer açıklamalarda azınlık dilini kullanma hakkı güvence altına alınmıştır. Üçüncü fıkrada ise azınlıkların yaşadığı bölgelerde yeterli talep varsa devletler yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topografik işaretlerde azınlık dilinin de kullanılmasına "gayret" edeceklerdir. Şeklinde bir düzenlemeye gidilmiştir.

Sözleşmenin 12, 13 ve 14. maddeleri azınlık kimliğinin eğitim öğretim alanında korunması ve bu alanda azınlığa mensup kişilere fırsat eşitliği sağlanması ile ilgili ilkeleri belirtmektedir.

15. madde ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal, ekonomik yaşama, özellikle onları ilgilendiren kamusal işlere etkili katılımlarını sağlamak için, taraf devletlerin "gerekli koşulları" oluşturmalarını öngörmektedir.

Bu sözleşmede Türkiye tarafından henüz imzalanmamıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ

AB hukukunda azınlıkların korunmasına dolaylı olarak normatif dayanak teşkil edebileceği kabul edilen bazı düzenlemeleri şu şekilde özetlemek mümkündür;

7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, Avrupa kültürlerinin devam eden farklılıklarını garanti etmenin AB için öneminin altını çizerek, ilk kez dolaylı da olsa azınlıkların korunması gerekliliğine işaret etmiştir.

AB'nin 1993 Kopenhag Zirvesinde, "Kopenhag Kriterleri" olarak bilinen, AB'ye üye olmak isteyen ülkelerin yerine getirmesi gereken koşullar belirlenmiştir. Bu kapsamda "azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması" üye olmak isteyen her aday ülkenin yerine getirmesi gereken bir ön koşul olmuştur.

AB üyesi ülkelerin 2 Ekim 1997'de imzaladığı Amsterdam Antlaşması ile "ırk veya etnik köken, din veya inanca dayalı ayrımcılıkla mücadele için Konseyin girişimde bulunabileceği" kabul edilmiştir. Bu düzenlemenin etnik ve dilsel azınlıklar yararına tedbirler içeren bazı enstrümanlar geliştirilmesinin yolunu açabilmesi mümkündür,

Konsey, 29 Haziran 2000 tarihinde Irk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın İnsanlara Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair Yönerge çıkartarak ayrımcılığı önlemeye yönelik düzenleme yapmıştır.

AB vatandaşlarının temel haklarını ve AB'nin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını düzenleyen ve 7-8 Aralık 2000'deki Nice Zirvesi'nde onaylanan 'Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Başlangıç bölümünde 'Birlik'in Avrupa Halklarının kültür ve gelenek farklılıklarına saygı göstereceği' ifadesi yer almıştır. Şartın 21. maddesinde de 'bir ulusal azınlığa mensubiyetten dolayı ayrımcılık yapılamayacağı' hükme bağlanmıştır. Şartın konuyla ilgili hükmü şöyledir.

Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır.

Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulama alanı kapsamında ve bu Antlaşmaların özel hükümlerine hâlel gelmemek kaydıyla, milliyet esasına dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır.

Şartın 22. maddesi ise birlik, kültür, din ve dil çeşitliliğine saygı gösterir demektir.

AB Temel Haklar Şartı, AB içinde bir hukuki belge olarak değil, bir siyasi deklarasyon olarak hazırlanmışsa da, 29 Ekim 2004'te kabul edilen AB Anayasası'nın ikinci bölümünü oluşturmuş ve Anayasanın 11-81 ve II-82.maddeleri olarak hukuki bir bağlayıcılık kazanmıştır.

29 Ekim 2004'te AB ülkeleri ile AB'ne aday ülkelerin devlet ya da hükümet başkanlarınca imzalanan Avrupa Birliği Anayasası azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına saygı AB'nin temel değerlerinden birisi olarak yer almıştır. AB Anayasası'nın "Birlik Politikaları ve Faaliyetleri" ana başlığı altında düzenlenen üçüncü bölümünde "Ayrım Yapmama ve Vatandaşlık" ikinci alt başlığı altında 'ırka veya etnik kökene, dine veya inanca dayalı ayrımcılıkla mücadele için gerekli önlemleri alacağı' belirtilmiştir.

AVRUPA PARLAMENTOSU

Avrupa Birliği organları içinde azınlıklara en fazla ilgili gösteren Avrupa Parlamentosu olmuştur. Son 20 yıllık dönemde Avrupa Parlamentosu, azınlık haklarının korunmasına ilişkin çeşitli çalışmalar yürütmüş, hukuki bağlayıcılığı olmayan bir dizi karar (resolution) almıştır. Avrupa Parlamentosu aldığı kararlarda AB içindeki azınlık dillerini ve kültürlerini koruma ve geliştirme hakkı gibi kültürel öğeler üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Avrupa Parlamentosu'nun münhasıran azınlık haklarının korunmasına ilişkin aldığı kararlar şu şekilde sıralanabilir.

1981 tarihli Bölgesel Diller ve Kùltürler Topluluk Şartı ve Etnik Azınlıkların Hakları Topluluk Şartına Dair Avrupa Parlamentosu Kararı,

1983 tarihli Dilsel ve Kùltürel Azınlıklar Yararına Tedbirlere Dair Avrupa Parlamentosu Kararı,

1987 tarihli Avrupa Topluluğu'nda Etnik ve Bölgesel Diller ve Kùltürlere Dair Avrupa Parlamentosu Kararı,

ve 1994 tarihli Avrupa Topluluğunda Dilsel Azınlıklara Dair Avrupa Parlamentosu Kararı.

Değerli konuklar,

Azınlıklara ve azınlık dillerine ilişkin AB kurumlarının işbirliği ile kurulan ve yürütölen AB program ve faaliyetler de bulunmaktadır. Az kullanılan Diller için Avrupa Bürosu (EBLUL), B3-1006 Bütçe Kalemi, Topluluğun Dilsel Çeşitliliği Geliştirmek için Çok Yıllı Programı ve Etnik Azınlık İş Ağı (EMBNET) bu program ve faaliyetler içinde yer almaktadır.

AB'nin Türkiye için hazırladığı 2001 katılım Ortaklığı Belgesi'nde azınlık hakları ve azınlıkların korunmasıyla ilgili kısa ve orta vadeli öncelikler listesinde şunlar yer almaktadır.

Kısa vade hedefler:

Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemeler var ise kaldırılması.

Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarının artırılması amacıyla, bölgesel farklılıkların azaltılması ve özellikle Güneydoğudaki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi.

Orta vade hedefler:

Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temini. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi.

Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile ihtiyari ek protokolünün ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kùltürel Haklar Sözleşmesi'nin onaylanması.

Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması. Eğitim alanı da dahil olmak üzere bu hakların kullanılmasını önleyen tüm yasal hükümlerin kaldırılması.

AB'nin Türkiye için hazırladığı 2003 Katılım Ortaklığı Belgesi'nde azınlık hakları ve azınlıkların korunmasıyla ilgili öncelikler listesinde şu hususta yer almaktadır.

Kültürel çeşitliliğin sağlanması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının teminat altına alınması. Mevcut tedbirlerin uygulamaya konulması ve erişime engel olan tedbirlerin ortadan kaldırılması yoluyla, radyo/TV yayınlarına ve Türkçe dışındaki dillerle yapılan eğitime etkili bir erişimin temin edilmesi.

Değerli dinleyenler;

Dünyadaki ve Avrupa'daki tüm bu çalışmalar doğrultusunda ve AB'nin Türkiye'ye öngördüğü yol haritası çerçevesinde Türkiye neler yapmıştır. Kısa başlıklar halinde hatırlamak amacıyla değinmek istiyorum.

Öncelikle Aralık 1999 AB Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylığı tescil edilmiştir.

Bunun sonucunda Katılım Ortaklığı Belgesi 2000 yılında kabul edildi. Bu doğrultuda Türkiye, Mart 2001'de AB üyeliği için yapacaklarını içeren bir Ulusal Program yayınladı.

Bu ulusal program çerçevesinde ve her yıl AB'nce yayınlanan ilerleme raporlarının değerlendirilmeleri sonucunda, Ekim 2001'de Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmek üzere de, Mart 2004'te anayasa değişiklikleri yapıldı.

Yapılan anayasa değişikliklerine paralel olarak, çeşitli yasalardaki insan ve azınlık haklarını zedeleyen mevzuatın değiştirilmesi için, Şubat 2002 tarihinde 1. Uyum Paketi, 26 Mart 2002'de 2. Uyum Paketi, 3 Ağustos 2002'de 3. Uyum Paketi, 2 Ocak 2003'de 4. Uyum Paketi, 23 Ocak 2003'de 5. Uyum Paketi, 19 Haziran 2003'de 6. Uyum Paketi, 30 Temmuz 2003'te de 7. Uyum Paketi çıkarılmıştır.

Değerli dinleyenler, sonuç olarak;

Farklı Etnik kökenli yurttaşların anadillerini kullanmaları ve öğrenmelerini istemeleri karşısında yapılacak şey, resmi dil dışındaki bütün dillere ilişkin tüm yasaklamaların ve engellemelerin kesin olarak ortadan kaldırılması ve değişik alt kimlikleri de içerisine alacak şekilde temel hak ve hürriyetleri alabildiğince genişletmek ve böylece demokrasiyi yaygınlaştırıp derinleştirmek doğru bir seçim olacaktır.

Demokraside yapılacak bu düzenleme hem ayrımcılığı önleme politikasını geliştirecek, hem de alt kimliklerin korunmasını sağlayacaktır.

Bu yasakların ve engellerin kesin olarak kaldırılması hem bir toplumsal barış yaratacak, hem de toplumsal birlik ve beraberliği güçlendirecektir.

Devlet, toplumsal mozağin bütün renklerinin net bir biçimde görülebilmesini sağlayacak, demokratik açılımları yapmak için dışarıdan gelecek talepleri, dayatmaları, baskılan beklememelidir.

Demokratikleşme iradesini dışarıdan gelecek telkin ve etkiler yerine biz ortaya koyabilmeliyiz. Bunun daha onurlu ve yüz ağartıcı olacağına inanıyorum.

Herkesin dilini konuşabildiği, yaşayan dillere saygı gösterildiği ve dillerin yaşatılması yolunda gereken adımların atıldığı günlerin yakın olması dileğiyle hepinizi saygıyla selamlıyorum

Dr. VIACHESLAV CHIRIKBA
Leiden Üniversitesi
Hollanda

Dünyada Yok Olma Tehlikesi Altındaki Diller, Bu Dilleri Korumaya Yönelik Politikalar, Adıge-Abhaz Dillerinin Durumu

Konferansı düzenleyenlere teşekkür etmek isterim. Yok olma tehlikesi taşıyan diller ve özel olarak da Kafkas dillerinin korunması sorununun, Abhaz-Adıge dillerini konuşan en büyük nüfusa sahip ülke olan Türkiye’de tartışıldığını görmek mutluluk verici. Konuşmamda temel olarak iki konu üzerinde duracağım: Adıge ve Abhaz dillerini ilgilendiren, yok olma tehlikesi taşıyan diller sorunu ve bu dillerin Kafkasya ve diasporada geleceğinin güvencesinin sağlanması anlamında bazı öneriler.

1) Yok olma Tehlikesi Taşıyan Diller

Öncelikli olarak dil kaybı tehlikesi ile ilişkili bazı genel kavramlardan bahsedeyim. Dil, hepimizin bildiği gibi, her kültürün temel taşlarından biri, insan medeniyetinin önemli bir aracıdır. Çince, İngilizce ve İspanyolca gibi milyonlarca insan tarafından konuşulan diller olduğu gibi küçük topluluklar tarafından, sadece küçük bir köy de konuşulan ve hatta küçük bir köyde küçük bir grup tarafından konuşulan diller de vardır. Küreselleşme ve iletişim çağında, küçük dilsel gruplar, yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlar ve var olabilmek için kendilerinden daha güçlü diller ile rekabet etmek zorunda bırakılmışlardır. Ancak, sıklıkla bu eşit koşullarda gerçekleşmeyen mücadeleyi kaybederek trajik bir şekilde kaybolmaktadırlar.

Genel olarak, dünyanın dilsel çeşitliliğinin geleceği güvence altında değildir. Kimi dilbilimciler, 21. yy.’da günümüzde konuşulan 6000 dilin yarısının kaybolacağına inanmaktadırlar. Dünyada yok olma tehlikesi taşıyan bitki ve hayvan tür-

lerine gösterilen ilgi ve yapılan yatırımlar azınlık kültürlerine ve dillerine yapılanlardan daha fazladır. Hatta kimileri “Kaybolma tehlikesi taşıyan diller zaten kaybolup gideceklerse gerçekten bu dilleri desteklemeli miyiz?” savına sahiptirler. Bu sorunun cevabı “evet”tir. Dile ihtiyacımız vardır. Çünkü dil insanlığın ortak kültür mirasının bir parçasıdır. Her bir dil, sistemi, yapısı ve sözcük dağarcığıyla uzun bir tarihsel gelişimin ürünüdür. Ayrıca dil yapıları, toplumların kimliklerinin temel unsurlarındandır. Dil ölümü genel olarak belli bir topluluğun ölümü demektir. Bu ölüm pek tabii ki fiziksel değil kültürel ancak bu tür bir ölüm de daha az üzücü değildir. Tartışmamıza en yakın örnek tabii ki Ubih dilinin trajik kaderidir.

Küçük dillerin durumunu incelerken göz ardı edilmemesi gereken bazı hassas noktalar vardır. Neden bazı diller çok uygun olmayan ortamlarda kaybolmaya karşı dayanıklılık ve var olma kararlılığı gösterirken diğerleri ve hatta daha büyük olanları, mücadeleyi kaybetmekte, bunun sonucu olarak ta konuşulmamakta ve genç nesillere öğretilmemektedir. Modern toplumlardaki örnekler bakacak olursak, İspanyadaki Bask dilinin ve Büyük Britanya’daki Galcenin durumu bu anlamdaki iyimser örnekleri teşkil eder. Bunun yanı sıra, neredeyse ölmüş olan dillerin mucizevi bir şekilde diriltilmesine dair özel örneklerde yok değildir. İbranicenice şu anda İsrail devletinin işlevsel dilidir. 19.yy’a kadar Büyük Britanya’nın güney batısında konuşulan Keltik Korniş dilinin canlandırılmasına dair çalışmalar da yapılmaktadır. Ancak bu örnekler, oldukça sınırlı sayıdadır ve sıklıkla bu durumun tam tersi olan dil inkarı ve dil ölümü tablosuyla karşılaşılır. İrlanda Cumhuriyetinin resmi dili olan Kelt dilini örnek alacak olursak, Keltçenin konuşulması anlamındaki büyük hükümet desteğine rağmen nüfusun büyük çoğunluğu Keltçe yerine İngilizce konuşmayı tercih etmektedir.

İnsanları kendi ana dillerinde konuşmaya ve gelecek nesillere aktarmaya ikna etmenin imkânsız olduğu belli durumlarda dil inkârının geri dönüşü olmayan bir noktaya geleceği söylenebilir. Dengeyi bozan ve dil’in gerilemesine sebep olan başka bir etken coğrafi ve sosyal çevrenin değişimidir. Bu anlamda Dağıstan ve Kafkaslardaki dilsel durum oldukça öğreticidir. Burada dünyanın tüm diğer bölgelerinin tersine en küçük dilsel gruplar bile dillerini inkâr etmemekte, dolayısıyla dilleri sürekli bir büyüme eğilimi göstermekte ve tüm bunlar çok dilli bir çevrede ve hatta kendilerinden daha büyük komşu dillerin varlığının baskısına rağmen gerçekleşebilmektedir. Ancak bu durum, burada yaşayan toplulukların dağ köylerinden ayrılıp ovalara yerleşmeleriyle değişmektedir. Ovalarda farklı bir coğrafi ve sosyo-ekonomik yerleşimde, topluluklar kendi dillerini konuşmayı bırakıp kendilerine komşu olan dilleri konuşmaya başlamışlardır. Bu sebeplerle, dilin olağan işlevlerini etkileyebilme potansiyeline sahip etkenleri ve mekanizmaları bilmek oldukça önemlidir. Bu bilgi, tüm bu etkenlerin olumsuz etkilerine karşı vakitli önlemler alınmasına yardımcı olabilir. Ancak pek tabii ki bu hiçte kolay bir iş değildir.

Bu kısa genel girişten sonra, şimdi Kafkas dillerinden bahsedeceğim.

2) Kafkasya’da Konuşulan Diller

Kafkasya’da Hint-Avrupa, Türki ve Sami dillerinin belirmesinden çok önce genetik olarak üç farklı yerel dil grubu konuşulmaktaydı. Bunlar Kuzey Batı Kafkaslarda ve Batı Trans Kafkasya’da konuşulan Abhaz-Adige (Batı Kafkas), Kafkasya’nın orta kuzey ve kuzey doğusunda konuşulan Nahçı- Dağıstan (Doğu-

Kafkas) ve güney Kafkasya’da konuşulan Kartvel (Güney Kafkas) dil gruplarıdır. Batı Kafkas ve Doğu Kafkas kollarının genetik olarak ilişkili oldukları ve birlikte Kuzey Kafkas Dil ailesini oluşturdıkları (Rus dilbilimciler S. Trubetzkoy, S. Starostin, S. Nikolayev and A. Abdokov çalışmalarında) doğrulanmıştır. Diğer yandan, Kuzey Kafkas ve Kartvel dil ailelerinin genetik olarak bir ilişkilerinin olmadığı da açıktır.

Bu yerli lehçelerin yanı sıra, Hint-Avrupa dilleri, Asetince, Ermenice, Tat dili, Taliş, Kürtçe ve Rusça gibi Azeri Türkçesi, Anadolu Türkçesi, Karaçayca, Balkarca, Kumukça ve Nogoyca’da bulunmaktadır. Bunlara Hint-Avrupa Yunancası, Sami Neo-Aramaic (Kafkas Aysor’unda kullanılan) de eklenebilir. Aşağıdaki tablo, Kafkasya’daki dilleri ve bunların genetik bağlantılarını göstermektedir.

Tablo 1. Kafkasya’da konuşulan Diller.

Dil Ailesi	Bölüm	Grup	Dil (ler)
Kartvel (ya da Güney Kafkas)		Doğu Kartvel	Gürcüce
		Batı Kartvel	Migrelce, Lazca
		Svan	Svanca
Kuzey Kafkas	Kuzey Batı Kafkas	Abhaz	Abhazca, Abazaca
		Çerkes	Adıgece, Kabardeyce
		Ubıh	Ubıhça
	Kuzey Doğu Kafkas	Avar	Avarca
		Andi	Andi, Ahvah, Karata, Botlih, Godoberi, Bagvala (Kuandal), Kamala , Tındal
		Tsez	Tsez (Dido, Tsunta, Hvarşi, Bejta (Kapuça), Hunzib (Hunzah, Nahadal)
		Lak	Lakça
		Dargi	Dargice (Kubaçi, Megeb, vb.)
		Lezgi	Lezgice, Tabasaran, Agul, Rutul, Tsahur, Udi, Krız, Buduh, Arçi
		Khinalug	Khinalaug
		Nah(Vaynah)	Çeçence, Inguşca, Batsbiy
Hint-Avrupa	İran	Kuzey Doğu	Asetince
		Kuzey Batı	Taliş, Kürtçe
		Güney Batı	Tat
	Ermeni		Ermenice
	Slav	Doğu Slav	Rusça
	Yunan	Kuzey	Pontça, Yunanca, Salka-Alaverdy (< Kapadokya)
Türk		Kuzey-Batı (Kıpçak)	Karaçayca-Balkarca, Kumukça, Nogayca
		Güney Batı (Oğuz)	Azerice, Türkçe
Afro- Asya	Sami	Batı-Merkez	Neo-Aramaik (Aysor)

2) Abhaz-Adige Dilleri:

Batı-Kafkas dilleri, ya da Abhaz-Adige dil grupları, bildiğimiz gibi beş dilden oluşmaktadır: Abhazca, Abazaca, Adigece, Kabardeyce ve Ubıhça. Bu dilleri konuşanlar, 19. yy'a kadar kuzey-batıdaki Kuban nehrinden, güney doğudaki İnguş nehrine ve kuzey doğudaki Mozdak şehrine uzanan batı Transkafkasya'ya bitişik, Kuzey-Batı Kafkaslarda yerleşiktiler. Karadeniz bu etno-dilsel bölgenin sınırını oluşturmaktaydı. Bu bölgenin Kuzey batısında Adige, Şapsığ, Abzeh, Temirgoy, Bjeduğ ve Natukoy kabileleri yaşarken, Kabardeyler kuzey doğuda, Abhazlar güney doğuda yerleşiklerdi. Abhazlar ve Şapsığlar arasında, Soçi olarak bilinen bölgede Ubıhlar yaşamaktaydılar. Son olarak da, büyük Kafkas sahasının kuzey eteklerinde Abazalar bulunmaktaydı.

O dönemlerde, Batı-Kafkas dillerini konuşanların sayısının 1 milyon (hatta daha fazlası) olduğu söylenirken, bu sayının büyük bir bölümünü (Batı ve Doğu) Çerkesler oluşturmaktaydı. Adigelerin sayısının (Batı Çerkesler'i) 19.yy'da 700.000 -750.000 olduğu belirlenmişti. (Paris 1974: 17'den aktaran Pokrowski 1958). Besleneyler'i de içeren Doğu-Çerkesler ise 55.000 civarındaydı. (Balkarov 1959: 15). Bu sebeple, tüm Çerkesler'in sürgünden önceki toplam sayısı 800.000 dolaylarında olmakla birlikte, bazı araştırmacılara göre göçten önceki bu rakam bir milyonun üzerindeydi. (Dzidarija 1982: 212). Abazalar'ın (Tapanta ve Aşkharuva) sürgün öncesi sayısı 40.000-50.000 olarak ölçülmüştü. Tarihsel belgelere göre, 30.000 – 40.000 Abaza göç ederken (Dzidarija 1982: 161, 213, 289) göç öncesi Abhazlar'ın sayısı 130.000 den fazlaydı (Dzidariya 1982: 161, 213, 289). Bu sebeple göçten önce Batı Kafkasya da 170.000-180.000 Abaza ve Abhaz dil ve diyalektlerinin konuşucusunun olduğunu söyleyebiliriz. Ubıhlar'ın ise göçten önceki rakamları 30.000 – 40.000 olarak ölçülmüştü.

Çarlık Rusya'sı döneminde, ateş ve kılıçla onlarca yıl süren Kuzey Kafkasya'nın fethini amaçlayan Korkunç Kafkas savaşı, Batı Kafkas bölgesinin etno-dilsel yapısını dramatik bir şekilde değiştirdi. Çoğu Abhaz ve Adige Osmanı İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kaldılar ve bu da yıllarca sürecek, binlerce insanın açlıktan ve bulaşıcı hastalılardan öldüğü bir göçe ve tarihsel ikametlerindeki Abhaz-Adige nüfusunun da azalmasına sebep oldu. Bir önceki yüzyılın ortalarındaki 1 milyonluk Çerkes nüfusunun aksine, Kafkas savaşından sonra Kafkaslarda bu sayı 100.000'e düşmüştü (Dzidariya 1982: 212). Göç sonrası Tapanta ve Aşkharuva sayısı ise 10.000 civarındaydı. 1897 deki Rus sayımında, Abhazya'da 58.697 Abhaz bulunduğu iddia edilmektedir (Dzidariya 1982: 447). Ubıh'lara gelince batılı Abhaz kabileleri Sadz ve Tswidzchi ve dağlı Abhaz kabileleri Ahchipsi, Aibga, Pskhwi, Guma, Abzhaqwa, Dal-Tsabal'ın tamamı Türkiye'ye sürülmüşlerdi.

Günümüzde, Rusya Federasyon'undaki Kabardeyler'in sayısı 2002 yılındaki Rus nüfus sayımına göre (Kabardey-Balkar daki, Karaçay-Çerkesk'deki ve Rusya Federasyonu'ndaki tüm diğer Kabardeyler dahil) 580.475, Rusya Federasyonundaki Adigece (Temirgoy, Bjeduğ, Şapsığ, Abzeh) konuşanların sayısı 131.769 ve yine Rusya Federasyonunda Abazaca konuşanların sayısı 37.942 olarak ölçülmüştür. 100.000 dolayındaki Abhaz'ın, Abhazya Cumhuriyeti'nde, dışında ve genel olarak Rusya da yaşadıkları bilinmektedir.

Şimdi diaspora toplumunun durumuna bir göz atalım. Bildiğimiz gibi, Batı Kafkas diaspora topluluğunun en büyük bölümü Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşa-

Dilsel anlamda Tapanta/Aşuva ve Abaza dilleri arasında ve Adıge-Kabardey dilleri arasında karşılıklı anlaşılabilirlik olduğu için Abhaz-Abaza, Çerkes-Adıge, ve Ubıh olmak üzere üç Batı Kafkas dilinden bahsedebiliriz. Bu sebeple bu diller Abhaz-Abaza ve Çerkes dillerinin diyalektleri olarak düşünülebilir. Fonolojik, dilbilgisel ve sözcüksel olarak bakıldığında Ubıhça Abhaz ve Çerkes dilleri arasında bir konumda bulunmaktadır.

4) Batı Kafkasya'da Dil Kaybı Tehlikesi

Dil kaybı tehlikesi çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Genellikle, belli bir dil, bu dili konuşan sadece birkaç kişi kaldığı zaman yok olma tehlikesi altındadır. Örneğin, günümüzde Avrupa ve Asya'da 90 kadar dil, bu dilleri konuşan sadece birkaç yaşlı insan kaldığı için yok olmak üzeredir. Başka bir durum ise, bir dilin halen birçok konuşmacısı olmasına rağmen bu konuşmacıların kendi ana dillerini konuşmayı ve kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmaya bırakmaları ve başka bir dilde konuşmayı tercih etmeleridir.

Batı-Kafkas dillerine dil kaybı anlamında nasıl yaklaşılmalıdır. Hepimiz Ubih dilinin trajik sonunu biliyoruz. Ubihçe dilini son konuşucusu Tevfik Esenç 88 yaşında 7 Ekim 1992 senesinde Türkiye'nin batısındaki Hacı Osman Köyü'nde hayatını kaybetmiştir. Tesadüfi olarak, Tevfik Esenç ile tanışıp 1 gün süresince birlikte çalışma şansına sahip olmuştum.

Kafkasya'da Ubih'in kardeş dilleri olan Kabardeyce ve Doğu Çerkescenin gelecekte var olma olasılığı anlamında daha "şanslı" olduklarını söyleyebiliriz. Kabardeyce, Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nde de 2002 nüfus sayımına göre nüfusun %55.32 si ni oluşturan 498.702 ve ayrıca Karaçay- Çerkesk Cumhuriyetinde nüfusun %11.28'ini oluşturan 49.591 kişi tarafından konuşulmaktadır. Adıgelerin küçük bir azınlığı oluşturduğu Adıge Cumhuriyeti'nde konuşulan Adıgece (nüfusun % 24.1'ini oluşturan 108. 115 kişi) bu anlamda daha az güvenli bir gelecek arz etmekte ve Rus dilinin büyük (nüfusun %64.48'i) baskısı altında kalmaktadır. Karaçay-Çerkesk'te 32.346 kişi tarafından konuşulan (cumhuriyet nüfusunun %7.6'sı) Abazacanın durumu da hem Kabardeyce hem de Rusçanın etkileri sebebiyle güven telkin edici değildir (cumhuriyetin %33.65'i Rus'tur)

Abhaz dillerinin durumu daha da dramatik bir durum arz etmektedir. Abhazca ülkenin resmi dili olmakla beraber Abhaz kreşleri, okulları, üniversite kursları, Abhaz TV si, radyosu ve basın yayın organı olduğu için bu durum çelişkili gözükmemektedir. Ancak, Abhazcanın asıl sorunu bu dili konuşanların şehirlerdeki sayılarını yetersizliği ve Rusçanın ülke genelinde lingua-franca (ortak dil) olarak benimsenmiş olmasıdır. Rusça Abhazca üzerinde büyük bir baskı teşkil etmekte, sokakları, şehirleri, pazarları domine etmekte ve bürokrasinin, hükümetlerin, parlamentonun, okulların, basının ve iş dünyasının dili olarak kabul görmektedir.

Son yıllarda, Abhazcanın prestijinin ve ebeveynlerde çocuklarına ana dili öğretme konusundaki bilincin dikkat çekici bir şekilde yükselmesine rağmen, Rusça kentsel bölgelerde halen son derece etkilidir ve bu da anadile yönelik olumlu eğilimleri etkisiz hale getirmekte, Abhaz genç nesillerinin dil yetisi kazanmasının olumsuz yönde etkilemektedir. Çoğu Abhaz kentli aile Abhazca konuşma yetisine sahip olmakla beraber Rusça konuşmayı tercih etmektedirler.

Birçok Abhaz ailesinin çocuklarını Abhaz okullarına gönderdikleri ve bu okullarda birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar eğitim dilinin Abhazca olduğu doğrudur. Rusça konuşan Abhaz kentli ailelerinin çocukları ana dillerini, seçimsiz olarak, okulda öğrenmektedirler ve bu yöntemin sonuçları oldukça başarılıdır. Ancak öğretim dilinin Abhazcadan Rusçaya dönüştüğü dördüncü sınıfta bu durum tamamen değişmektedir. Abhazya'da eğitim süresince Abhazca eğitim veren hiç bir okul bulunmamaktadır. Dördüncü sınıftan itibaren öğrenciler kendi ana dillerini eğitim süreçlerinde kullanmayı bırakmakta bunu yerine ana dil ve edebiyat haftada bir ya da iki derse indirgenmekte ve Rusçaya bir dönüş yaşanmaktadır.

Bir diğer olumsuz etken kırsal kesimlerdeki istenmeyen ekonomik durumdan ötürü birçok Abhaz'ın köylerini terk edip şehirlere taşınmak zorunda olması ve Rusça konuşmaya zorlanmalarıdır. Köylerden gelen ve kendilerini Rusçanın konuşulduğu şehirlerde yetersiz hisseden Abhazlar çocuklarına iyi Rusça öğretmeye çalışmakta ve örneğin Rus okullarına göndermektedirler. Bu durum Abhazcanın durumunu ve işlevsel kullanımını olumsuz olarak etkilemektedir. Abhaz köylerinde Abhazcanın halen tek dil olarak kullanılmasına rağmen, ailele-

rin çalıştığı yerlerde Rus eğitim sistemi ve her an el altında olan televizyon Rusçanın kırsal bölgelere de girmesini sağlamaktadır.

Bu alarm veren durum, Abhaz toplumu için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu noktada özellikle belirtmek isterim ki, Abhazya'daki diğer etnik grupları –Ruslar, Ermeniler, Gürcüler ve diğerleri- Abhazca konuşmaya zorlamanın herhangi bir yolu yoktur. Ancak en büyük sorun kentli Abhazlar'ı kendi dillerini konuşmaya ve aynı zamanda çocuklarına öğretmeye motive etmektir.

Sanırım tarif edilen durum Abhazcanın kardeş dillerine oranla daha büyük bir tehlike altında olduğunu işaret etmektedir. Kesin olan şudur ki, negatif akımları bertaraf edip eğitim ve bürokrasiyi de içeren bir çerçevede Abhazca tam işlevsel bir hale dönüştürülüp, geleceği yeni nesillere emanet edilmek üzere güvence altına alınmalıdır.

5) Diasporadaki Dil Kaybı Tehlikesi

Diasporadaki durum çok daha ciddi bir şekilde alarm vermektedir. Halen Batı Kafkas dilleri yetkinliğine sahip bir çok konuşmacı olmasına rağmen 20-30 yıl öncesinden başlayarak bu dili konuşanların çoğunluğu ana dillerini çocuklarına öğretmeyi bırakmışlar ve bu durum mükemmel düzeyde ana dil konuşan ebeveynler ve neredeyse sıfır düzeyde ana dil kullanan çocuklar sonucunu doğurmuştur ki bu diasporadaki durumun paradoksal olduğunu göstermektedir. Bu durum kırsal kesimde az çok daha olumlu bir portre çizmekle birlikte, yine de diasporada hem kentsel hem de kırsal alanın genel özelliğidir. Maalesef, tasvir edilen bu durum bir akım ya da eğilim değil baskın olan olgudur. Adıge ya da Abhaz çocuklarının ana dillerini konuşması alışılmışın dışında bir durum olarak algılanmaktadır. Bu tarz bir dil inkârı dilin sahipleri kendi dillerinin varlığını sürdürmemeye ve yeni nesillere geçirmeyip başka bir dili kullanmaya karar verdiklerinde “dilsel intihar” olarak adlandırılabilir.

Elimizdeki somut göstergeler ve bazı özel çalışmalar göstermektedir ki, diasporada Adıgece ile Abhazca büyük bir tehlike altındadır ve hızlı bir gerileme sürecinden geçmektedir. Kesin olan şudur ki, özel önlemler alınmadığı sürece bu dillerin kaçınılmaz sonucu, kaybolup gitmek olacaktır. Türkiye'deki durumdan bahsedecek olursak, ülke onlarca yıl öncesinden başlamak üzere hızlı bir kentleşme ve modernleşme sürecinden geçmekte ve buda Türkçenin hayatın her alanında mükemmel bir seviyede kullanılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bir diğer genel etken, geleneklerin, sosyo-kültürel yapının ve ana dilin korunması anlamında daha ideal ortamlar olan köylerden, ekonomik sebeplerle, kentlere göç ve sonrasında daha geniş alanlara yerleşimlerdir. Tam olarak Adıge ve Abhaz topluluklarını ilgilendiren bu süreç dil değişikliğini de ivmelendirmektedir. Bir diğer etken ise en uzak noktalara dahi rahatça ulaşan, azınlık katili televizyondur.

Türkiye'deki Batı Kafkas dilleri ile ilgili genel kötümser tablo Adıge ve Abhaz/Abaza toplulukları üzerinde gerçekleştirilen sosyo-ekonomik ve istatistiksel çalışmalarla da desteklenebilir. Bu tarz önemli çalışmalardan biri de, Cahit Aslan tarafından hazırlanan ve Adana Kafkas Derneği tarafından basılan (2005) “Doğu Akdeniz'deki Çerkesler” kitabıdır. Bu noktada bu kitaptan Adana'da Abhaz-Adıge topluluklarında ana dil yetisi ile ilgili olarak bazı istatistiksel alıntılar vermek istiyorum.

Tablo 2. Dil Yetisi Seviyesi (Aslan 2005: 51).

Etnik Grup	Sıfır Yetkinlik		Anlıyor		Konuşuyor		Yazıyor		Toplam	
		%		%		%		%		%
Adige	953	15.9	1104	18.4	3758	62.9	93	1.5	5968	100.0
Abaza	109	19.0	124	21.6	334	58.2	6	1.0	573	100.0

Bu veriler durumun o kadar da kötü olmadığı izlenimini yaratabilir çünkü sonuç olarak toplumun %63'ü dil yetisine sahip konuşmacılar olarak gözükmektedirler. Ancak, bu durum dil yetisine sahip insan sayısının yaş parametrelerine baktığımızda değişmektedir.

Tablo 3. Yaş Aralığına Göre Dil Yetisi Düzeyi (Aslan 2005: 53).

Yaş Aralığı	Sıfır Dil Yetisi		Anlıyor		Konuşuyor		Yazıyor		Toplam	
		%		%		%		%		%
0-10	419	62.3	176	26.1	74	11.0	3	0.4	672	100.0
11-20	454	33.9	523	39.0	343	25.6	19	1.4	1339	100.0
21-30	326	24.0	349	25.7	656	48.4	22	1.6	1353	100.0
31-40	152	15.8	137	14.3	654	68.2	15	1.5	958	100.0
41-50	126	11.8	119	11.1	783	73.6	35	3.2	1063	100.0
51-60	91	9.8	56	6.0	761	82.0	19	2.0	927	100.0
60 ve üstü	49	4.8	29	2.8	910	90.8	14	1.3	1002	100.0
Tüm Yaşlar	1617	22.1	1389	18.9	4181	57.1	127	1.7	7314	100.0

Bu tablolar açık bir şekilde dil inkarı ve genç ve yaşlı kuşak arasında dil yetisi anlamında büyük bir farklılık olduğunu göstermektedir. (60 yaşın üzerinde oran %90.9 iken 10 yaşına kadar çocuklarda %11). Bu istatistiklerin ardından Adana'da yaşayan Adige ve Abhazlar'ın ana dillerini çocuklarına geçirmediği gibi bir genel sonuca da ulaşmak mümkündür.

Muhtemel durum şudur ki Türkiye'nin bölgeleri arasındaki durum burada tanımlanan duruma benzer ve hatta daha da kötüdür. Örneğin, Anadolu'nun merkez kuzeyinde yaşayan Abhaz toplumu ele alındığında, 10 yaş altı çocukların ana dil yetisi Adana'daki oranlardan daha düşüktür. Türkiye'nin bu bölümünde daha yoğun olarak dilsel ve folklorik malzeme toplamak amacıyla seyahatler yaptım ve ziyaretlerim süresince, bir istisna dışında, bundan 25 yıl öncesinin tersine, hiçbir ailenin çocuklarını ana dilleriyle büyüttüklerine şahit olmadığımı söyleyebilirim. Bu sebeple Abhazcanın en genç konuşmacıları şu anda 30 yaşlarındalar ve bu nesil tam dil yetisine sahip son nesildir. Diasporada da Abhazca kardeş dilleri ile karşılaştırıldığında daha büyük bir tehlike altında.

6) Ne yapılmalıdır, Ne Yapılabilir?

Türkiye'deki Kafkas diasporasının organize ettiği bu konferans toplum üyelerinin ana dilin korunmasına verdikleri önemi ve önceliği göstermektedir. Aslan'ın (2005:57) çalışmasında deneklerin %43.5'i ana dili öğrenmenin önemli olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu sebeple, ana dilin korunmasına ve genç nesillere iletilmesine dair en azından sözle ifade edilen bir motivasyonun varlığından bahsedebiliriz. Ancak somut öneri anlamında neler sunulabilir ve Batı Kafkas dillerinin geleceğini Kafkasya ve Diaspora'da ne güvence altına alabilir.

Kafkaslar'da gerçekleştirilmesi mümkün önerilerden bazıları aşağıdaki gibidir:

— Ana dilin prestijinin yükseltilmesi

— Okul öncesi, ilköğretim, lise ve üniversitede ana dilde eğitimin daha geliştirilmesi. Örneğin; ana dilde okuma süresinin arttırılması. Özel olarak Abhazya'da, Abhaz eğitim sisteminin tamamıyla Abhazcaya dönüştürülmesinin kısa vadede gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağını göz önünde bulundurarak, en azından şu an Rusça öğretimi yapılan bazı disiplinlerin Abhazca öğretilmeye başlanması bir çözüm olabileceğini düşünüyorum. Bu tamamen Abhazca öğretim yapılan ilk 3 yıl ile sonraki 8 yıl arasında devamlılığı sağlayacak ve gençlerin Abhazcadaki genel dil yetisini geliştirme motivasyonu sağlayacaktır.

— Ana dilde eğitim yapan okulların finansal desteklerinin arttırılması, özellikle kırsal kesimde çalışan ana dil öğretmenlerinin maaşlarının arttırılması.

— Devlet kurumlarının kullandığı dilin kısmen resmi dile dönüştürülmesi.

— Yöresel TV istasyonlarının finansal olarak desteklenmesi ana dilde yayın saatlerinin arttırılması ve bu programların kalitesinin arttırılması.

Diğer önlemlere gelince, kırsal bölgelerde küçük yatırımlar yapılması ve fabrikalar kurularak genç insanların bu bölgelerde iş bularak büyük şehirlere gitmelerinin önüne geçilmesi faydalı olacaktır. Bir diğer etken, yine genç nüfusun büyük şehirlere gitmesini engellemek amacıyla, kırsal kesimlerde kültürel ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi. Abhazya özelinde iki ya da daha fazla çocuğu olan genç aile'lere materyal desteği sağlanması cumhuriyetin demografik yapısındaki istenmeyen durumu olumlu olarak etkileyecektir. Bunlar ve diğer önlemler Abhaz, Abaza, Adıge ve Kabardey dillerinin yaşamın tüm alanlarında kullanılan tam işlevsel diller olarak kullanılmasına katkıda bulunacaktır.

Diaspora

Koşulların Kafkasya'dan doğal olarak oldukça farklı olduğu Diasporada yöntemlerimiz durumu iyileştirebilmek için gereklidir. Genel olumsuz tabloya rağmen, diaspora toplumunun çabaları ile durumun tersine çevirebilecek etkenler olduğunu düşünüyorum. Bu olumlu etkenleri aşağıdaki gibi sıralayabilirim:

— Halen hatırı sayılır miktarda ana dil yetisine sahip konuşmacılar bulunmaktadır.

— Dilin canlandırılması anlamında ulusal ve uluslararası yeni finansal kaynak olasılıkları vardır.

— Diasporada genç nüfusun ana dilini öğrenme motivasyonu vardır. Genç Kafkasların birçoğu vasat ve hatta bazen vasatın üzerinde bir düzeyde ana dil yetisine aile içindeki iletişim yoluyla sahip olduğunun altı çizilmelidir.

— Kafkas anavatanından entellektüel, teknik ve finansal destek sağlanabilmektedir.

Tüm bunlar durumun dramatik olmakla birlikte umutsuz olmadığını göstermekte ve finansal destekle birlikte sürekli çabalar olumsuz durumu iyileştirebilecektir. Her şeyden önce, Türk hükümetinin etnik azınlıkların dilleriyle ilgili olarak yeni yürürlüğe koyduğu fırsatlardan maksimum düzeyde faydalanılması gerekmektedir. Durumu iyileştirme amacıyla gerçekleştirilebilecek somut önlemler arasında aşağıdakiler sayılabilir.

— Pazar günlerine has anadil okulların (Moskova da işlevsel olan okullar gibi) ve hatta resmi eğitim programıyla ana dil ve edebiyatı eğitimi birleştiren geniş kapsamlı özel okulların açılması.

— TV de ilginç ana dil programlarının yaratılması

— Ana dilin öğretmensiz öğrenilmesine olanak sağlayabilecek bilgisayar programlarının geliştirilmesi.

— Ana dilde resmi dile paralel Internet sitelerinin tasarlanması

— Kafkasya'ya öncelikle gençlerin yoğunlaştırılmış dil kursları alacağı, ana dil ortamının yaşama koşullarını öğrenecekleri eğitsel turların düzenlenmesi.

Kesin olan şudur ki, hem Kafkasya, hem de Diaspora'da bilimsel araştırma yapmak dil kaybı tehlikesinin gerçek dinamiklerini ortaya çıkarmak ve olumsuz eğilimleri bertaraf etmek açısından önemlidir.

Buna ek olarak, Abhaz ve Adige dillerinin tarih ve folklorunun belgelenmesinin önemini vurgulanmakta fayda vardır. Bu anlamda birçok çaba gösterilmiş olmakla birlikte, bu çabalar daha organize ve sistematik bir karakter kazanmalıdır. Diasporada kişisel arşivlerin, el yazmalarının, kitapların, gazetelerin, dergilerin, kaset ve videoların ve diğer dokümanların toplanıp saklanacağı, sergileneceği ve yayımlanacağı müzeler açılması düşünülebilir.

Bunlar diasporada özellikle genç kesimde dil yetisini kabul edilebilir bir düzeye çekmeye ve dil inkârı sürecini yavaşlatmaya yarayacak bazı olası önlemlerdir. Bu hedeflere ulaşabilmek için diaspora toplumu, Türk hükümetinin sağladığı finansal, eğitsel, ve diğer olanaklardan, azınlık dillerinin ve kültürlerinin desteklenmesi için yaratılan uluslar arası fonlardan faydalanmalı ve son olarak ta Kafkasya'daki devlet ve özel kurumlarla işbirliği içerisinde finansal, teknik, ve entelektüel kaynaklarını diasporada ana dil programlarının geliştirilmesi için seferber etmelidir.

7) Alfabe

Çok kısa olarak değinmek istediğim son konu, Abhaz ve Adigeler'in ortak kullanabileceği bir alfabe oluşturulması sorunudur. Bu tür bir alfabenin, Kiril yazımına mı yoksa Latin alfabesine mi dayalı bir alfabe olması gerektiği çokça tartışılan bir konu olmuştur.

Türkiye'deki Batı-Kafkas toplumunun sayısını göz önünde bulundurarak, birçok meslektaşım gibi ben de bu tür ortak bir Latin temelli alfabenin Türk alfabesine dayandırılması gerektiğine inanıyorum. Ben, Abhaz ve Adigelerin ortak kullanımı için bu tür bir Latinleştirilmiş Türkçe temelli bir sistem hazırladım ve yayına hazırlıyorum. Bazı diğer versiyonlar George Hewit ve Dr. Moica Howlig tarafından önerilmiştir. Ayrıca Kafkasya'da Latin temelli Türk yazımına uygun olmayan

alfabeler yaratmaya yönelik çabalar da mevcuttur. Ancak bunlar benim kişisel olarak desteklemediğim çabalaradır.

Diaspora toplumu içinde tüm Abhaz ve Adıgeler için tek tip bir alfabe oluşturulmasının işlevselliği hakkında ateşli tartışmalar gerçekleşmektedir. Aslında, Abhaz ve Adıgeler gibi birbirlerine çok yakın kültürlerin birliğinin gelişmesine ve Kafkasya ile diaspora arasında iletişimi kolaylaştıracak olması anlamında ortak bir Latin temelli alfabe oldukça anlamlı gözükürken, böyle bir amacın gerçekleşmesi bir çok güçlüğü beraberinde getirecek, bazı finansal sonuçlar doğuracak, köklü bir edebi geleneğin varlığına zarar verebilecek ve kuşaklar arasında istenmeyen bir iletişim boşluğu yaratabilecektir.

Aslan (p.57) ın sayımlarındaki verilere göre Adana'daki Abhaz-Adıge toplumdaki 1766 denekten %63'ü Latin temelli bir sistemin desteklerken sadece %31.8'i Kiril temelli bir sistemi desteklemektedir. Bu çelişkiyi çözmede tasarlanabilecek bir öneri olarak Moldova örneğinde olduğu gibi, hem Kafkasya'da hem de diasporada birbirine paralel alfabelerin getirilmesini öneriyorum. Zaman Latin temelli bir alfabenin Kiril alfabesiyle girdiği mücadeleyi kazanıp kazanmayacağını gösterecektir.

8) Sonuçlar

Küreselleşme çağında, küçük ya da büyük her ulus için kendi kültürel değerlerini nasıl koruyacağı ve kendi karakterini kaybetmeden nasıl modernleşeceği bir sorun olarak gözükmektedir. Azınlık kültürlerinin temsilcileri için bu sorun büyük finansal kaynaklar ve toplumun tamamının çabalarını gerektirdiği için neredeyse aşılması güç bir engeldir. Ancak, bildirimin başında da dile getirdiğim iyimser örnekler, gayretli çalışmalar olumlu sonuçlar doğurmakta ve halen dillerini konuşma yetisi ve motivasyonu olan bunca insan varken savaşın henüz kaybedilmediğini göstermektedir. Kuzey Kafkas toplumunun durumu düzeltme anlamında ortaya koyacakları çabalar, Türk hükümeti ile uyum içinde gerçekleştiği takdirde bu dil kaybı süreci yavaşlatılabilir ve hatta umarım, süreç tersine çevrilebilir.

Kaynakça

- * Aslan, C. - 2005 , Doğu Akdeniz'deki Çerkesler. Adana: Adana Kafkas Kültür Derneği, 178 pp.
- * Balkarov, B.X. – 1959, Jazik besleneevcev [The language of the Besleneys]. Nalçık: Kabardino-Balkarskoe knižnoe izdatel'stvo.
- * Dzidzariya, G.A. - 1982 Maxadžirstvo i problemy istorii Abkazi XIX stoletiya [The Muhadjir Movement and the Problems of the History of Abkhazia of the 19th century]. Suxum: Alaşara.
- * Hewitt, G. - Devlet ve Dil 7 p. (Yayında).
- * Pokrovskiy, M.V. – 1958, Adygheyskie plemena v konce XVIII – pervoy polovine XIX veka [The Adyghey tribes at the end of the 18th – the first half of the 19th century]. In: Kavkazskiy etnografičeskij sbornik, vol. II, Moskva, p. 91-138.

Bir Dilin Kayıtlarda Yaşaması

Ubıhçanın Yaşam Öyküsü

Prof. Dr. SUMRU ÖZSOY
Boğaziçi Üniversitesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Sözlerime 27 Ekim 1992’de Cumhuriyet Gazetesi’nde yayımlanmış olan bir yazımdan alıntı yaparak devam etmek istiyorum. Bu yazıma şöyle başlamıştım:

“8 Ekim 1992 saat 07.35’te bir dil öldü. 8 Ekim 1992 saat 07.35’te Tevfik Esenç son nefesini verdi ve bu son nefesle birlikte dünya yüzünden bir dil sonsuza dek silindi. Bundan sonra Ubıh dili ancak Tevfik Bey’le çalışmış olan birkaç dilbilimcinin doldurmuş olduğu kasetlerde, yazmış olduğu yazı ve kitaplarda ve onu dinlemiş olan kişilerin belleklerinde yaşayacak.

Ubıh neden kayboldu? Bir dil neden yaşamını yitirir? Bu sorunun nedenlerinden bir kısmı tarihsel, sosyal ve siyasal niteliktedir. Ancak Türkçe kökenli olmayan birçok dilin konuşulmasının, bu dillerde yayınlar yapılmasının serbest olduğu ülkemizde Ubıh’ın yok olmasına sosyal ve politik gibi dil dışı etkenlerin neden olduğunu düşünmek olanaksız ve yersizdir. 1860’larda Kafkasya’nın Rus çarlığı tarafından işgal edilmesinden sonra, en yakın Müslüman ülke olan Osmanlı İmparatorluğu’na sığınan ve sultanın izni ile Anadolu’ya ve o zaman tümü Osmanlı toprakları içinde olan Orta Doğu’nun çeşitli yerlerine yerleşmelerine izin verilen Kafkas toplumları içinde Ubıhlar’ın özel bir konumları vardı. Sayıları çok az olan Ubıhlar’ın tümü Kafkasya’dan ayrılmışlar, Osmanlı topraklarına yerleşmişlerdi. Böylece Kafkasya’da Ubıh dilini konuşan hiçbir toplum/kışı kalmamış, Ubıh dili Osmanlı İmparatorluğu ve sonra Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve sayıları zaten çok az olan bir toplumun iletişim aracı olarak kullanılan bir dil olma özelliğine sahip olmuştu.”

Ben bu konuşmamda Kafkas dillerinin ve özellikle Ubıhçanın batı bilim dünyası ve özellikle dilbilimciler tarafından ‘keşfedilmesi’ üzerinde durmak istiyorum. Bu süreç artık dünya yüzünde konuşulmayan diller arasına girmiş olan Ubıhçanın betimlenmesini dilbilim alanına kazandırmış ve Ubıhçanın yalnızca

ses kayıtlarında olsa da bilim dünyasında yaşayamaya devam etmesine yol açmış olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Peki, Ubıhlar kimlerdi? Kafkas toplumları arasındaki konumları neydi? Dillerinin bugün dünya yüzünden yok olmuş diller arasına girmesine yol açan nedenler neydi? Bu süreç durdurulamaz ya da geri çevrilemez miydi? Bu ve benzeri soruların cevabını verebilmek için sorulara birçok açıdan yaklaşmak gerekmektedir.

II. Kafkas dilleri ve Ubıhçanın dil özellikleri

Soruyu cevaplayabilmek için önce Kafkas dilleri ve bunlar arasında da Ubıhçanın dil özelliklerine bir göz atmak gerekmektedir. Kafkas dil ailesi nedir? Kafkas dil ailesi denilen diller topluluğu, Kafkasya bölgesinde konuşulan dillerden oluşan bir dil ailesidir. Prof. Catford'ın 1977'de yayımlanan 'Mountain of Tongues: The Languages of the Caucasus' adlı çalışmasında, bu dil topluluğuna ait 37 dil olduğunu belirtilmektedir. Prof. Catford, bu dillerin Kafkasya yöresinde yaklaşık 4000 yıldır konuşulmakta olduğunu belirtmektedir. Kafkas dil ailesine ait 37 dilden birçoğu günümüzde artık Kafkasya dışında da konuşulmaktadır.

Sergiledikleri dil özelliklerine bağlı olarak Kafkas dil ailesi 3 alt gruba ayrılmaktadır:

- Doğu Kafkas dilleri
- Güney Kafkas dilleri
- Kuzey-batı Kafkas dilleri

Bu alt grupları oluşturan dillere bir göz atacak olursak, bunları oluşturan bazı dilleri şöyle sıralayabiliriz:

Doğu Kafkas dilleri: Çeçen, Avar, İnguş, Batsby, Andi

Güney Kafkas dilleri ya da Kartvel dilleri: Gürcüce, Svan ve de Lazca'nın da bir lehçesini oluşturduğu Zan dili

Kuzey-batı Kafkas dilleri: Abhaz-Abaza, Kabartay, Adıge ve Ubıh

Dil özellikleri bakımından Kafkas dil ailesinin bazı ortak yönleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Ses yapısı: Kafkas dilleri, gerek ünlü ve ünsüzlerinin sayısı gerek bu iki ses birimi grubunda bulunan seslerin sayısının birbirlerine oranı bakımından dünyada konuşulan diğer dillere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Kafkas dilleri arasında da Ubıhçanın bu bakımdan özel bir yeri vardır. Ubıhça 80 ünsüzü ve yalnızca 2 ünlüsü ile ses yapısı olarak çok girift bir yapı sergiler. Ubıhça, son zamanlarda Kongo'da konuşulan bir dilin bulunmasına kadar, en fazla sesbirim sayısı olan dil olarak biliniyordu.

Sözcük yapısı: Kafkas dilleri, sözcüklerin sonuna eklenen çok sayıda son-ekleri ve başına eklenen ön-ekleri ile biçimbirimsel açıdan çok zengin olan bir dil ailesidir. Örneğin, Ubıhçada özne, nesne ve dolaylı tümleçler önek olarak eylemlerin başına eklenmekte, zaman ve olumsuzluk gibi ekler ise sonek olarak eylemin sonuna eklenmektedir.

3. Sözdizimsel yapı: Tümce içinde sözcüklerin dizimi bakımından Kafkas dilleri eylem-son denilen bir dizime sahiptir, eylem tümcenin en sonunda bulunmaktadır. Ayrıca, tümce içindeki adların üzerinde bulunan durum ekleri açısın-

dan, Türkçe gibi bir dilden farklı özellik gösterir. Ubıhçada geçişsiz eylemlerin özneleri ile geçişli eylemlerin nesneleri aynı durum ekini alırken, geçişli eylemlerin özneleri başka bir ek almaktadır. Türkçe gibi dillerde ise, geçişli ve geçişsiz eylemlerin özneleri aynı eki alırken, geçişli eylemlerin nesneleri ayrı bir ek almaktadır.

III. Bilim dünyasında Kafkasya, Kafkas Toplulukları ve Ubıhça

Bilim dünyasının Kafkaslar ve Kafkas dilleriyle tanışması aslında oldukça geçtir. Ubıhlar'a batı tarih kayıtlarında ilk olarak 19.yy'ın ilk yarısında Kafkas güçlerinin Rus kuvvetlerine karşı koyuş mücadelesi sırasında rastlanmaktadır. Batı dünyası 18.yüzyıla kadar Kafkasya bölgesinde yaşamakta olan toplulukların varlığından yalnızca Amasyalı Strabon (ölümü MÖ 58) ve Prokopius gibi Yunan tarihçi ve coğrafya bilgilerinin eserlerinden haberdardı. Bölge ve burada yaşayan halk hakkında başka temel kaynak olabilecek Arap çalışmaları oldukça geç bir tarihte ortaya çıkarılmıştır. Ancak bunlar halen daha kapsamlı bir biçimde incelenmeyi beklemektedir.

Bilim adamlarının bir toplum üzerinde bilimsel nitelikli bir çalışma yürütürken, o topluma değişik açılardan yaklaşımları bilimin doğasında olan bir yaklaşımdır. İncelencek toplumun sosyolojik, tarihsel, kültürel, ekonomik yönleri mercek altına alınıp, o toplumun ilgili alanlarda diğer toplumlarla ortak yönleri saptanır ya da o toplumlardan ayrıldığı noktaların niteliği belirlenmeğe çalışılır. Ubıhlar üzerine yapılan çalışmalar ise bu genel eğilime karşı çıkan bir nitelik sergilemektedir, çünkü Ubıhlar üzerine yürütülmüş en eski çalışmalardan başlamak üzere yapılan çalışmaların büyük bir oranının Ubıhçanın dil özellikleri üzerine odaklandığını görmekteyiz. Bunun nedeni toplum yapısı açısından olsun, tarihsel boyutuyla ilgili olsun, ekonomik ve kültürel açılardan olsun, Ubıhlar'ın Kafkas dillerini konuşan diğer toplumlara benzer özelliklere sahip olmasında, onlardan ayrıldıkları noktanın dil olmasında aranmalıdır.

Ubıhlar ve Ubıhça hakkında bilinenler, temelde kendilerini Kafkas çalışmalarına adanmış bir dizi araştırmacının kayıtlarından, incelemelerinden ve araştırmalarından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren bu araştırmacıların çalışmalarıyla, Ubıh dilinin özellikleri ortaya çıkarılmağa başlanmış, dilin yapısı betimlenmiş ve sözcük dağarcığı kısıtlı da olsa kaydedilmiştir.

3.1. İlk çalışmalar

Kafkasya hakkında araştırmalar 18. yüzyılın ikinci yarısında II. Katerina döneminde araştırmacıların Rusya'nın güney sınırlarının ötesini incelemek ve Kafkas toplulukları ve dilleri üzerine çalışmalar yapmak üzere görevlendirilmesi ile başlamıştır. Kafkasya bölgesi hakkında ilk ayrıntılı bilgiler, bu dönemde Rus Bilimler Akademisi üyesi olarak Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'ı gezmekle görevlendirilmiş olan Baltık Almanlarından Johann Anton Güldenstadt'ın (1745-1781) bu gezi sırasında tutmuş olduğu günlük ve keşif gezisi sonuçlarından elde edilmektedir. Güldenstadt'ın günlüğü kendisi de Rus Bilim Akademisi üyesi olan Peter Simon Pallas (1741-1811) tarafından, Güldenstadt'ın ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Ubıhlar hakkında daha geniş kapsamlı bir çalışma Polonyalı bir Kont olan Jan Potocki'nin (1761-1815) 1796'da Viyana'da yayımlanan 'Karadeniz'de yeni

bir Yolculuk üzerine Anılar' ("Mémoire sur un nouveau periple du Pont-Euxin") başlıklı çalışmasıdır. Ancak Norveçli Kafkasolog Hans Vogt'un da belirttiği gibi, Potocki bu çalışmada Ubihların etnik kökenlerinin, bir İran kökenli göçer grubuna uzandığını öne sürerek büyük bir yanlışlık yapmıştır.

Bundan sonra Kafkaslar ve özellikle Çerkesler hakkında geniş kapsamlı bilgiye Kafkasya'da Çerkesler arasında 3 yıl yaşamış olan İngiliz asıllı J.S. Bell'in 1840'da yayımlanmış olan "1837, 1838 ve 1839'da Çerkesler Ülkesinde İkametin Günlüğü" ya da Türkçeye çevrildiği biçimde "Çerkesya'dan Savaş Mektupları" adlı eserinde erişilmektedir. Bell'in çalışması, Kafkasya'nın Rus idaresine girmen önceki döneminde Çerkeslerin toplumsal yapıları ve yaşamları hakkında geniş bilgi içermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kitap yörede konuşulan dillerden örnekler vermesi ve Bell tarafından Abaza dili olarak nitelendirilen bir dilden de 40 sözcüklük bir liste sunuyor olması açısından da önem taşımaktadır. Sonradan yürütülen dil çalışmaları sonucunda, Bell'in Abaza olarak nitelendirdiği sözcüklerin aslında Ubihça olduğu anlaşılmaktadır. Bell'in bu çalışması Ubihçanın sözcük dağarcığı üzerinde yapılan ilk çalışma olması bakımından önemlidir.

İlk Fransızca-Çerkesce sözlük 19.yy'ın ortalarında Fransız kökenli Rus Lullie tarafından hazırlanmıştır. Çalışmasını 1846'da yayımlayan Lullie, sözlükte Ubihlar'dan ve Ubihçadan da söz ederken dilin yalnızca 1-2 köyde konuşulduğuna, toplumdaki bir çok kesimin artık yalnızca Çerkesce konuştuğuna dikkat çekmiş ve dilin ölmek üzere olduğunu belirtmiştir. O tarihteki Ubihça konuşanların sayısı hakkında bir bilgi veriyor olması açısından bu çalışma ayrı bir önem taşımaktadır.

Kafkasya'nın Rus idaresi altına girdiği 1840 ve 50'lere kadar, Ubihlar hakkında bu birbirinden bağımsız ve dağınık bilgilerden başka daha geniş bilgi elde edilememektedir. Dilin sistemli bir biçimde incelenmesinin başlangıç noktasını bölgenin geçirdiği tarihsel toplumsal ve politik değişim oluşturmaktadır. Bu tarihlerde Kafkasya'ya giren Rus ordusunda Kafkasya'ya ve Kafkas halkına ilgi duyan Pjotr Alexandrovich Uslar (1816-1875) adında bir subay bulunmaktaydı.

3.2. 1860'lar ve sonrası

Rus ordusunun bölgeye girmesinden kısa bir müddet sonra Uslar ordudan ayrılmış ve 1875'teki ölümüne kadar yaşamının son 25 yılını Kafkasya'da geçirmiştir. Kafkas toplumlarını yakından tanımağa çalışan Uslar, bölgenin etnografyası ve konuşulan dilleri hakkında çok sayıda eserler vermiştir. Uslar, Ubihça ve Ubihlar hakkında bilgi elde edebilmek için yaptığı çalışmaları ve toplamış olduğu bilgiyi 1861'de Abhaz Dilbilgisi adlı kitabında toplamıştır. Kitap ancak Uslar'ın ölümünden sonra 1887'de yayımlanmıştır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, kendisi Ubihça bilen birisini bulmakta epeyce zorlanmış ve sonunda bir Çerkes ailenin yanındayken, yine tamamıyla rastlantılara bağlı olarak, ailenin Berzeg boyundan bir Ubih olduğu anlaşılan 14 yaşındaki yeğeni ile karşılaşmıştır. Bu çocukla bir haftalık çalışma sonucunda Uslar, Ubihçanın geniş kapsamlı, ana hatlarını betimleyen 25 sayfalık ilk dilbilgisi kitabını yazar ve 60-sözcüklük bir liste hazırlar.

Uslar 1868'de yayınlanan bir gazete makalesinde Kafkasya'da artık bir tek Ubih bile kalmadığını belirtir. 1861'deki olaylar Ubihlar'ın bölgeden ayrılmasına ve Çerkesler, Çeçenler ve Lezgiler'le birlikte toplam 300,000'i bulan Osmanlı

İmparatorluğu'na göç etmelerine neden olmuştur. Burada Ubıhlar ve Ubıhça için önemli olan nokta, göç eden diğer Kafkas toplumlarından bazı ailelerin Kafkasya'da kalmış olmasına karşın Ubıhlar'ın hepsinin bölgeden ayrılmış olması ve Kafkasya'da hiç bir Ubıh'ın kalmamış olmasıdır. Bu durum, Ubıhçanın varlığını o tarihten itibaren başka bir dil ailesine bağlı olan Türkçenin konuşulduğu ortamda sürdürmesine yol açmıştır.

Bu tarihsel gelişmeler sonucunda, Ubıhlar üzerinde yürütülen çalışmalar zamanın Osmanlı İmparatorluğu toprakları, günümüzün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine kaymıştır. 1891'de Danimarkalı araştırmacı Aage Meyer Benedictsen (1866-1927) Kırkpınar köyünde 3 hafta geçirmiş ve çalışmalarını kaydetmiştir. Benedictsen bu çalışmalarını zamanın Kuzeydoğu Kafkas dilleri uzmanı olarak bilinen ve Kafkasya Eğitim Müdürlüğü'nde görevli olan Lopatinsky'e yollar. Vogt'a göre, L. Lopatinsky de büyük bir olasılıkla Benedictsen'in defterlerini 1913'te Petersburg'daki Rus Bilimler Akademisi tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamakta olan Kafkaslar'ın dillerini ve Ubıhlar'ın hala yaşayıp yaşamadıklarını araştırmakla görevlendirilen Alman Kafkasolog Adolf Dirr'e (1867-1930) vermiştir.

Bu defterlerden edindiği bilgi çerçevesinde İzmit'in Kırk Pınar köyüne giden Dirr burada kaldığı süre içinde Ubıhçanın 40-sayfalık dilbilgisi kitabını yazar, 6 sayfalık metin derler ve 800-sözcüklük bir sözcük listesi hazırlar. Çalışmalarını içeren Ubıhların Dili başlıklı kitabını 1914'ün başlarında bitiren Dirr, kitabı yayımlanmak üzere Benedictsen'in çalışmalarıyla beraber, arkadaşı Lopatinsky'e yollar. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması sonucu metinler hiç bir zaman yerine varmaz. Kaybolan çalışmasını tekrar kaleme almak zorunda kalan Dirr, çalışmayı ancak 1926 yılında, yani ilk yazılmasından 13 yıl sonra, kendi çıkardığı Caucasica başlıklı dergide yayımlama fırsatı bulacaktır.

3.3. 1930'lar ve sonrası

Ubıhça üzerine yürütülen çalışmalar, bu tarihten itibaren iki ayrı araştırmacının birbirlerinden habersiz eşzamanlı çalışmaları ile sürer. Araştırmacılardan biri Dirr'in kitabının eline geçmesiyle Kafkas kültürüne duyduğu ilgisi artan, o zamanlar İstanbul Üniversitesi'nde dinler tarihi öğretmekte olan Georges Dumezil'dir (1898-1986). Diğeri ise Macar asilzadelerinden Julius von Mészáros'tur.

Julius von Mészáros 1930 ve 1931 yazlarını Manyas Gölü'nün güneyindeki Hacı Osman ve Hacı Yakup köylerinde geçirir ve çalışmasının sonucunu 1936'da Chicago Üniversitesi yayımlanan 'Paky-Dili' adlı kitabında toplar. Mészáros bu kitabında Ubıhçanın seslerini oldukça doğru bir biçimde kaydetmiş olmasına karşın kullandığı ses sembolleri Ubıhçanın tüm seslerini yansıtmak açısından yetersiz kalmıştır.

Diğer taraftan, Dirr'in kitabını eline geçiren Dumezil, İzmit'in Kırkpınar belmesine gider ve burada veri toplamağa başlar. Ancak çalıştığı kişilerin büyük bir çoğunluğunun yaşları ileridir ve bundan dolayı Dumezil konuşurken çıkardıkları sesleri anlamakta büyük zorluk çeker. İstanbul Su İşleri'nde çalışan bir kişi ile tanışması bu soruna bir çözüm getirir. Dumezil 1931 yılında 110 sayfalık dilbilgisi incelemesi ve 40 sayfalık metin derlemesi içeren Ubıhların Dili (La Langue des Oubykh) adlı kitabını tamamlar ve yayımlar.

Dumezil, Mészaros'un çalışmasının yayımlanmasından birkaç yıl sonra bu kitabı ele geçirir ve daha önceden varlığından haberdar olmadığı yeni bir Ubıh yerleşim merkezini öğrenmiş olur. Ancak bu arada 2. Dünya Savaşı başlamıştır. Bundan dolayı Hacı Osman ve Hacı Yakup köylerine o tarihte gidemez. Ancak 20 yıl sonra 1954'te Meszaros'un ziyaret ettiği iki köyü ziyaret etme fırsatı bulan Dumezil, burada Tefik Esenç'le de tanışır. Bu tanışma, Ubıhçanın bilimsel açıdan tutarlı bir biçimde incelenebilmesini sağlayacak bir gelişme olacaktır. Bu tanışıklık, takip eden yıllarda dilbilime büyük katkı sağlayacak bir rastlantı olarak nitelendirilebilir. Uzun yıllar sürecektir olan bu çalışmaların sonucunda, Ubıhçanın sesbilgisi en ayrıntılı bir biçimde betimlenebilmiş, yapısal özellikleri ise büyük ölçüde incelenebilmiştir.

Hacı Osman ve Hacı Yakup köylerine gittikten sonra, Dumezil'in yaptığı çalışmalardan biri kendisinin 1931'de yayımlanan Ubıhlar'ın Dili adlı çalışmasını ve A. Dirr'in 1927'de Caucasicca dergisinde yayımlanmış olan dört metni düzeltmekti. Bu çalışmalardaki ses ve yapı yanlışlarının düzeltilmesi onları bilim dünyası tarafından araştırma amacıyla kullanılmalarını sağlayacaktı. Dumezil yayımlanmış çalışmalardaki yanlışları düzeltme sürecini Ubıhçada Eylem (Le Verb Oubykh) adlı kitabının giriş bölümünde şöyle anlatmaktadır:

..... "(Adı geçen bu çalışmalar) dilbilimciler için hemen hemen hiç kullanılamaz biçimdeydi; dilin sesbilgisel yapısı henüz tamamıyla çözülmemiş, kullanılan semboller dakik değil, tutarsız ve çelişkiliydi. Gerekli düzeltmeler bir kere yapıldıktan sonra, onlar dil için iyi bir kaynak oluşturacaktı. Hacı Osman Köyü ve Hacı Yakup Köyü'ne gittiğimde, onlardan benim 1913 ve 1930'da Adapazarı ilinde kayıt etmiş olduğum notlardan birkaçını okumalarını rica ettim. Böylece, önce metinlerim ve Ubıhlar'ın Dili kitabımdaki notları anlaşılabilir kılmak için Tefik Esenç tarafından İstanbul'da 1955 ve 1958'de yapılan düzeltmeleri (temizlemeleri) yayımladım. Ses düzeltmeleri sırasında, Tefik metinlerde bir takım değişiklikler de yaptı- bunlar kendisinin titizliğinden dolayı dilbilgisi hatası olarak gördüğü Türkçeden alınmış sözcük ve deyimler ve o günün Ubıhçasında bulunan Çerkesce'den geçmiş oldukça büyük sayıda sözcüklerdi."

Dumezil'in 1957'den sonraki çalışmaları, metin çalışmaları açısından yeterli malzeme elde ettiğine karar vermiş olduğundan, Ubıhçanın dilbilgisel betimlemesi üzerine yoğunlaşmıştır ve bunun sonucu olarak da Ubıhça üzerine çok sayıda inceleme yapmıştır.

Ubıhçanın en kapsamlı sözlüğü Profesör Dumezil'in daveti üzerine 1958'de 5 hafta için Tefik Esenç Bey'le çalışmak ve Hacı Osman Köyü ile Hacı Yakup Köyü'nü ziyaret etmek için Türkiye'ye gelen Norveçli dilbilimci Hans Vogt tarafından yayımlanmıştır. Hans Vogt 1959'da Tefik Esenç'i beraber çalışmak üzere Norveç'e davet etmiş ve onu rahatsız edilmeden çalışabilmeleri için şehirden uzak bir dağlık bölgeye götürerek 6 hafta gibi kısa bir zamanda halen elimizde bulunan en kapsamlı Ubıhça-Fransızca sözlük olan çalışmasını tamamlamıştır.

1986 yılında Prof. Ian Catford'la Hacı Osman Bey'i ziyaret edip Tefik Esenç Bey'le tanışmak fırsatı buldum. Bundan sonraki 6 yıl içinde Tefik Bey'le Ubıhçanın gerek tümce yapısı gerek metin derlemesi alanlarında çalışma olanağı bulmuş olmaktan gurur duymaktayım.

Tarihsel bir bakış açısı içinde özetlemeye çalıştığım çalışmaların sonucu olarak, bugün elimizde Ubıhça ile ilgili olarak yukarıda adı verilen çalışmalar, sözcük

listeleri ve metin derlemeleri kalmıştır. Bunun yanı sıra Dumezil'in ve benim yapmış olduğumuz ses kayıtları bulunmaktadır.

IV. Sonuç

Bilim dünyasının Ubıhlar ve Ubıh dili peşine düşmesinin tarihçesine böyle kısaca bir göz attıktan sonra, sözlerimi yine 27 Ekim 1992 tarihli yazımdan bir alıntı ile bitirmek isterim:

“Ünlü Fransız dilbilimci Georges Dumezil'in incelemelerinde görüldüğü gibi, Ubıh dili gerek ses yapısı gerek biçimbirimsel özellikleri açısından çok girift bir yapıya sahiptir. 80 ünsüz ve 2 ünlü ile sözcük yapısını sesbilimsel açıdan çok zorlaştıran Ubıhçanın aynı zamanda gerek biçimbilimi gerek sözdizimi özellikleri açısından dünya dilleri arasında ayrıcalıklı bir yeri vardır.”

Ubıhçanın gizemi dilbilimcileri 150 yıla yakın bir zaman peşinden koşturmuştur. Şu anda bu gizem artık ses kayıtlarında donup kalmıştır.

Burada Ubıhça'yı bilim dünyaya veren Tevfik Esenç'i, Orhan Alpaslan'ı, Hüseyin Koşan'ı, Süreyya Yarasa'yı, Göğen ailesini, Aktamur ailesini, Özaltun ailesini ve adlarını burada sıralamak imkânsız olan nice Ubıhça konuşurunu saygıyla anmak isterim. ❀❀❀

Kaynakça:

- Catford, I. 1977. Mountain of Tongues: The Languages of the Caucasus. Annual - Review of Anthropology. 6:282-314.
- Dumezil, G. 1931. La Langue des Oubykh. Paris: Honoré Champion.
- _____. 1959. Études Oubykh. Paris: Adrien Maisonneuve.
- _____. 1960. Documents anatoliens sur les langues et les traditions du Caucase, I. Paris: Adrien Maisonneuve.
- _____. 1962. Documents anatoliens sur les langues et les traditions du Caucase, II. Paris: Institut d'ethnologie.
- _____. 1965. Documents anatoliens sur les langues et les traditions du Caucase, III. Paris: Institut d'ethnologie.
- _____. 1975. Le verb Oubykh. Paris: Imprimerie Nationale/Librairie Klincksieck.
- Özsoy, A. S. 1997. Proceedings of the Conference on Northwest Caucasian Languages. Oslo: Novus Verlag.
- Vogt, H. 1963. Dictionnaire de la langue oubykh. Oslo: Universitetsforlaget.
- _____. 1988. "In Search of an Unknown Language," Linguistique caucasienne et arménienne. Norwegian University Press. Oslo: 449-457.

Avrupa Bağlamında Kafkas Dillerinin Zenginliği

Doç. Dr. KARİNA VAMLİNG
Malm e Üniversitesi
İsveç

Dilsel farklılıklar?

Dilin zenginliği veya dilin farklılıkları hakkında birkaç cümle ile başlamak istiyorum. Konuyu iki farklı açıdan ele almak mümkündür.

1. dilin farklılığı= dillerin yaygınlığı
2. dilin farklılığı= farklı tip dillerden oluşan diller

Biz neden dünyanın dilsel farklılığını korumaya istekliyiz? Neden dillerin muhafaza edilmesi önemli?

Bir başlangıç noktası olması ve bu sorulara bir yanıt içermesi açısından dilin bireyin kendi tanımlaması üzerindeki etkisine vurgu yapan şu alıntıya bakalım.

"Birçok azınlık için dil, diğer kişilik belirleyiciler kadar olmasa da ( rneğin ortak tarih ve din), bireyin kendisini tanımlaması ve bir grubun bütünlüğü anlamına gelmektedir.

Azınlık kültürünün korunması fikirleri, gelenekleri ve diğer kültürel belirleyicileri kendi dilinde özgürce aktarabilmeye odaklanırlar." (osce bölgesinde yaşayan ulusal azınlıkların dilsel haklarına dair rapor, s. 3)

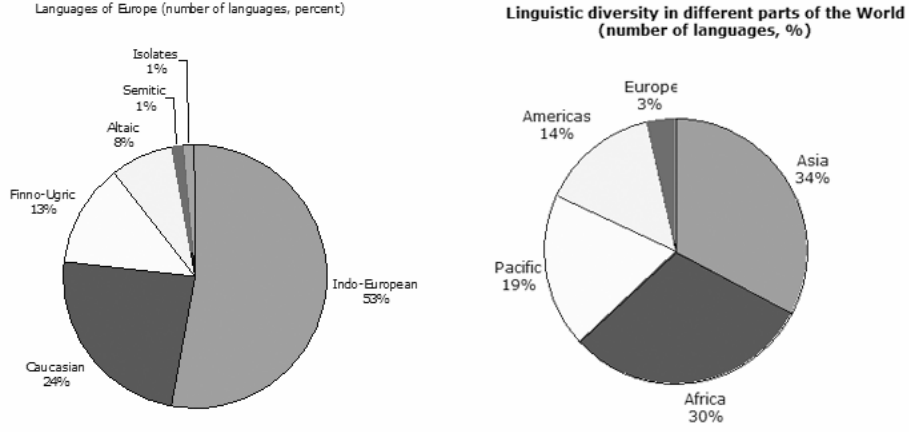
Tabii ki bu kişinin sadece bir kimliği olduğu anlamına gelmez. Modern ve küreselleşmiş toplumlarımızda, birey birden çok, birbiri içine geçmiş kimliklere sahip olabilir. Bir  rnek olarak, ben İskandinav lokal diyalektine sahip güney İsveç'ten bir İskandinav'ım. Diğer bir taraftan, Danimarkalıları ve Norvelileri dikkate aldığımız bir ortamda, ben kendimi farklı bir seviyede dilsel ve kültürel benzerliklerden dolayı bir İskandinav olarak tanımlayabilirim. Bizler, farklı içerik ve rollere bağlı pek çok kişiliği sahip olabiliriz - ve bu içerik ve roller de genelde farklı dillere sıkıca bağlanmış durumdadır.

Genel Dünyadaki Dilsel eşitlilik

Çerkes (güney Rusya, kuzey Gürcistan ve Türkiye'deki birçok göçmen tarafından kullanılan bir grup dil) dillerine ayrıntılı bir şekilde bakmadan önce, dünya üzerindeki dilsel farklılıklara ait istatistikleri sunmak istiyorum.

Dünya etnoloji veritabanına göre dünya üzerinde yaklaşık 7 bin civarında dil bulunmaktadır.

Bu diyagramda, farklı dillerin %34'ü barındırarak Asya'nın bu konuda en zengin olduğu, onu %30'la Afrika, %19'la Pasifik ve %14'le Amerika'nın takip ettiği görülmektedir. Dikkatinizi çekmek istediğim nokta dünya üzerinde kullanılan farklı dillerden sadece %3'ün tarihsel dağılımı Avrupa'da bulunmaktadır.

Avrupa'daki Dilsel Farklılık:

İlk diyagramda gördüğümüz gibi, Avrupa'daki diller diğerlerine oranla daha azdır. Avrupa-tipinde - benim de çalıştığım, Avrupa dilleri hakkındaki büyük bir proje de- içlerinde bütün Kafkas dillerinin de bulunduğu 150 dil bulunmuştur. İkinci diyagramda, dil grupları ve ailelerine bağlı bir dağılım görmekteyiz. Eğer dil sayılarına odaklanırsak, Kafkas dillerinin oranının dörtte bir ile baskın İndo-Avrupalı dillerinin ardından ikinci geldiğini görürüz.

Bazı dil aileleri iki kıtada dağılım göstermektedir, Altaic ve Semitik diller ve tabii ki İndo-Avrupa dilleri.

Kafkas dilleri coğrafi açıdan daha sınırlı tarihsel dağılım göstermektedirler.

Belirtmek istediğim nokta şudur ki bir taraftan Avrupa'nın dilsel dağılımı diğerlerine kıyasla düşükken diğer taraftan Kafkas dilleri tahminlerin çok daha üzerinde olacak şekilde burada kapsamlı bir katkıya sahiptir.

Kafkas Dilleri ve Avrupa'nın Dilleri:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, dilsel farklılıkları anlatmanın iki yolu vardı;

Dilin farklılığı= dillerin yaygınlığı

Dilin farklılığı= farklı tip dillerden oluşan diller

Kafkasya Avrupa'nın en yüksek dilsel farklılığa sahip bölgesidir. Sadece Kafkas dillerinin toplamı 40'dır.

Daha önemli ve dikkat çekici konu ise Kafkas dillerin 2. madde bağlamında ki dilsel farklılığa kayda değer bir katkıda bulunmasıdır. Örneğin bu diller diğer

birçok Avrupa ülkesinde konuşulan dillerden belirgin şekilde farklılık göstermektedir.

Bu bağlamda ben, Çerkes dillerine odaklanmak istiyorum. İlk olarak, bu açıdan önem verdiğim bazı alanlara değineceğim, daha sonra bu alanlarda kendi yaptığım araştırmaları dile getireceğim.

Fonolojik Eşsizlik:

Tüm Kuzeybatı Kafkasya dillerinin ses sistemlerinin çok zengin olduğu genel olarak bilinen bir gerçektir. Ubıh dili 80 ünsüz sesbirimi ile 70 civarı ünsüz sesbirimine sahip bu gruptaki diğer diller arasında ilk sırada gelir ki bu dünyada en yüksek sayıdır. Bu örnek İngilizce ile kıyaslandığında İngilizce bunun yarısı kadardır.

Tek ilgi çekici olan yüksek sayıdaki sessel farklılık değildir, bunu yanı sıra alışılmadık telaffuz kombinasyonlarının bulunmasıdır, örnek olarak hem glottalization hem labialization'ın aynı seste olması verilebilir.

Morfolojik Eşsizlik:

Benim kişisel olarak bu dillere ilgimi arttıran ilk şey, ses sisteminin değil fiil formlarının karmaşıklığıydı.

Birkaç yıl önce, Lund Üniversitesi'nde genel dilbilimi öğrencisi iken, Rusça yazılmış sansasyonel bir kitapla karşılaştım; 1941'de Yakolev ve Ashkhamaf tarafından yazılmış Adıge Gramer kitabı. Adıge fiil formları karşısında o kadar etkilendim ki doktora dönemimde bu konuda odaklanma kararını aldım. Bu aldığı kararımı gerçekleştirebilmek çok zordu çünkü o zamanlar Sovyet dönemi olduğundan, bir yabancı olarak Kabardey-Balkar veya Adıge Otonom Bölgesi'ne gitmek, en azından uzunca bir süre için, oldukça zordu. Bundan dolayı tezim için Kuzey Kafkasya yerine Tiflis'e gidip Gürcüce üzerinde çalıştım. Fakat 1988'de Tiflis'de olmam sayesinde birkaç haftalığına Maykop'a gidebilecek izni alabilmiştim ve hem Adıge dilini hem de Sovyet baskılarına rağmen Çerkes geleneklerinin korunduğunu görmek benim için büyük bir tecrübe olmuştu.

Çok Şahıslılık (polypersonalism):

Gramatik olarak karmaşık yapılı Kafkas dili fiil formlarının beni en çok meraklandıranı çok şahıslılıktı. Birçok dilde ayrı olarak ifade edilen kelimeler Kafkas fiil yapılarında bir aradaydı. Avrupa dilleri hakkında geçmişi olan biri olarak bu çok ilginç geldi.

Eğer bir Kafkas fiil yapısını ele alırsanız, onu anlamı koruyarak İngilizceye ancak tam bir cümle olarak çevirebilirsiniz:

wafjest f_{∞} 'Ben seni onlar için (onların iyiliği için) ona verdim'

Bu fiil formunu anlamlı parçalara bölerseniz çok karmaşık bir yapı ortaya çıkar. Fiilin kökü olan -tf- 'vermek' kısmının başına bir seri şahıs öneki getirilmiş. Ben, sen, o, onlar kısımları aşağıdaki fiilde işaretlendi.

w-a-f-je-s-tf- ∞

Ben seni onlar için ona verdim

Bundan dolayı zamir kullanımı gerekli değildir, fakat vurgulama amacıyla kullanılabilir.

Se we aß' a≈em wafjest_{f∞}
Ben seni onlar için ona verdim

Birçok Avrupa dilinde edatlar veya fiil önüne yerleştirilen ekler ile ifade edilen ilişkiler Kafkas dilinde genelde fiil çekimi içinde yer alır. Bunlara iki örnek olarak versiyon ve comitative'dir. Versiyon "için" anlamı vermek, comitative "birlikte" anlamı vermek için kullanılır.

Versiyon:

Se we ps'as'e≈e-m w-a-qf-≈° f-z-o-ße-ø
'Ben seni kızlar için taşıyorum'

Comitative:

Se fe sabfj-≈e-m f-a-de-s-ße-n-s'
'Ben sana çocuklar ile birlikte liderlik yapıyorum'

Morfolojik Olumsuzluk:

Olumsuzluk tek başına bağımsız bir kelime olarak değil fiilin bir parçası olarak karşımıza çıkar.

Ps'as'e-m mf-r ø-f-s''e-ne-p
'Kız onu yapmayacak'

Koordinasyon:

"Ve" kelimesi fiilde bir sonek olarak bulunur.

S''alf-m ps'as'e-r ø-jf-fia∞°-ri ø-s''ec' fve-÷-a-s'
'Oğlan kızı gördü ve kaçtı'

Edilgenlik:

Yaklaşık olarak dünyada konuşulan dillerin %25'i edilgen yapıdadır. Günümüzde Avrupa'da az rastlanır – Bask ve Kafkas dillerinde bulunur. Örneklerde görüldüğü gibi bunun karakteristik özelliği geçişsiz fiilin öznesi ve nesne aynı şekilde iken geçişli fiilin öznesinin farklı şekilde olmasıdır.

Sabfj-r me-∞e-ø
'The child cries'

S''fzf-m sabfj-r ø-je-hf-ø
'Kadın çocuğu taşıyor'

wf-k'o-a-s'
'sen gittin'

wf-z-®e-k'o-a-s'
'Ben senin gitmeni sağladım'

Kafkas Dilleri Hakkındaki Kendi Araştırmam

Gürcistan sözdizimi hakkındaki tezimi bitirdikten sonra, Çerkes dillerine geri dönmek istedim. Moskova'da bulunan Rusya Bilim Akademisinden Prof. Mukhadin Kumakhov ile ortaklaşa bir araştırmaya başladık. Konu olarak benim çok ilgimi çeken Çerkes dillerindeki alt cümle yapılarının nasıl oluşturulduğunu ya da bunlara neyin karşılık geldiğini seçtik çünkü bunlar Avrupa dillerinde karşılaşılan yapılardan oldukça farklıydı. Bu yapılar Avrupa dillerinde başka alt cümleler olarak yer alırken, Çerkes dillerinde birçok farklı yapılarda karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırma birçok makale olarak sonuçlandı. Örneğin;

* Kumakhov, M. & K. Vamling 1993. Complement types in Kabardian. Working Papers 40, Lund University, Department of Linguistics, 115-131.

* Kumakhov, M. & K. Vamling 1994. Kabardian non-finite forms with arbitrary subject reference. Working Papers 42, Lund University, Department of Linguistics, pp. 75-83.

* Kumakhov, M. & K. Vamling 1995. On root and subordinate clause structure in Kabardian. Working Papers 44, Lund University, Department of Linguistics, 91-110.

* Kumakhov, M. & K. Vamling 1997. The obligative construction in Kabardian. In: S. Özsoy. Proceedings of the Conference on Northwest Caucasian Linguistics. Studia Caucasologica III: 114-127.

* Kumakhov, M., Vamling, K. & Z. Kumakhova, 1996. Ergative case in the Circassian languages. Working Papers 45, Lund University, Department of Linguistics, pp. 93-111.

* 1998'de Lund Üniversitesi'nde yayınlanan bilimsel makalemiz "Complementation in Kabardian" ı yazdık. Hem çalıştığımız dil olduğu hem de Rusya ve Kabardey'de okunabileceği için bu makale Rusça olarak yayınlandı.

Uzun süredir üzerinde çalıştığımız bir diğer alan Çerkes dilindeki edilgenlik konusudur. Yeni bir bilimsel makale şu an basım aşamasındadır.

Makaleleri okumak isteyenler, "Öresund Üniversitesi Kafkas Çalışmaları Merkezi" sitesinde "Yayınlar" kısmından pdf dokümanı olarak indirilebilir:

<http://195.178.225.22/caucasus/publicationsb.html>

Bu Dilin Korunmasının Önemi Nedir?

Sonuç olarak, "bu dillerin korunması önemlidir?" sorusuna geri dönüyorum. Bu bölümde bazı cevaplar bulmak amacıyla birkaç konu hakkında öneride bulunacağım.

Hepsinden önce, dilin korunması, içerisine kavramlar, kategorisel ve kültürel boyutlar kodlandığı için o dili konuşan insanlar için önemlidir. Her dil, o dili konuşan halkın kültürünün aynası ve mirasıdır. Küçük bir çocukken öğrendiğiniz dil kendinizi en iyi ifade edeceğiniz araçtır,

Çerkes dilleri, dünya üzerindeki diğer dillerin sahip olmadığı pek çok özelliğe sahip olduğu için dilbilimi açısından da teorik bir öneme sahiptir. Ses birimlerinin çokluğu ve ses sistemi, çok şahıslılık ve fiil yapılarının karmaşıklığı bunlara örnek olabilir.

Avrupa'daki dilsel farklılıklara baktığımızda, Kafkas dillerinin dörtte bir gibi yüksek bir orana bu çeşitliliğe katkı sağladığını görmekteyiz. Dahası, Kafkas dilleri, diğer Avrupa dillerinin hiçbirinde olmayan gramatik özellikleri ile de bu

çeşitliliğe katkıda bulunuyor. Şunu belirtmekte hiçbir sakınca görmüyorum ki, Kafkas dilleri olmasaydı, Çerkes dilleri olmasaydı, Avrupa dilsel zenginliğini ve farklılıklarını kaybetmiş olacaktı.

Prof. Zainab Kerasheva (resimde sağ tarafta) ile buluşma ayrıcalığına sahip oldum ve İsveç dilinde yazmış olduğum kısa bir Adıgey gramer yazısında bana danışmanlık etti.

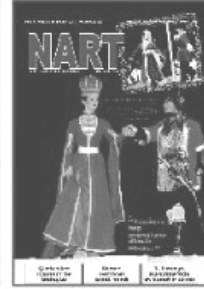
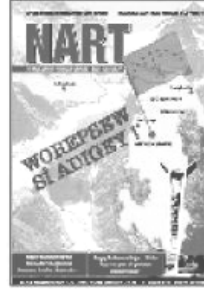
Bu Dilin Korunmasının Önemi Nedir?

Sonuç olarak, "bu dillerin korunması önemlidir?" sorusuna geri dönüyorum. Bu bölümde bazı cevaplar bulmak amacıyla birkaç konu hakkında öneride bulunacağım.

Hepsinden önce, dilin korunması, içerisine kavramlar, kategorisel ve kültürel boyutlar kodlandığı için o dili konuşan insanlar için önemlidir. Her dil, o dili konuşan halkın kültürünün aynası ve mirasıdır. Küçük bir çocukken öğrendiğiniz dil kendinizi en iyi ifade edeceğiniz araçtır,

Çerkes dilleri, dünya üzerindeki diğer dillerin sahip olmadığı pek çok özelliğe sahip olduğu için dilbilimi açısından da teorik bir öneme sahiptir. Ses birimlerinin çokluğu ve ses sistemi, çok şahıslılık ve fiil yapılarının karmaşıklığı bunlara örnek olabilir.

Avrupa'daki dilsel farklılıklara baktığımızda, Kafkas dillerinin dörtte bir gibi yüksek bir oranla bu çeşitliliğe katkı sağladığını görmekteyiz. Dahası, Kafkas dilleri, diğer Avrupa dillerinin hiçbirinde olmayan gramatik özellikleri ile de bu çeşitliliğe katkıda bulunuyor. Şunu belirtmekte hiçbir sakınca görmüyorum ki, Kafkas dilleri olmasaydı, Çerkes dilleri olmasaydı, Avrupa dilsel zenginliğini ve farklılıklarını kaybetmiş olacaktı. ❀

Kültürüne duyarlı Çerkesler'in dergisi...

- Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun yayın organıdır
- Kültür ve düşün dergisidir,
- İki ayda bir yayınlanır,
- Tamamı renkli 64 sayfadır,
- 5 bin adet basılır,
- Yurt içi ve dışındaki abonelerine kargo, dağıtım ve posta yoluyla ulaştırılır

Abone olmak için lütfen bizimle bağlantı kurunuz:
Tel: +90 312 222 85 89 / 4
Faks: +90 312 212 52 40
nartdergisi@kafkasfederasyonu.org